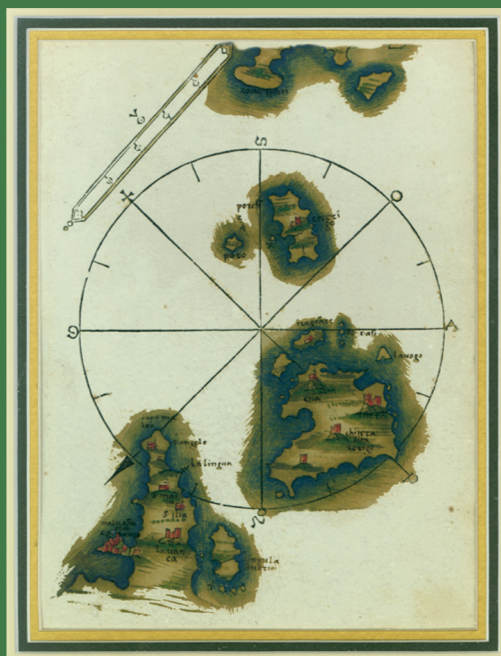

HOMO SUM; HUMANI NIL A ME ALIENUM PUTO

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
Νίκο Πετρόχειλο

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Καίτη Αρώνη-Τσίχλη

GUTENBERG

HOMO SUM; HUMANI NIL A ME ALIENUM PUTO

*Είμαι άνθρωπος·
θεωρώ ότι τίποτε το ανθρώπινο δεν μου είναι ξένο*

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Νίκο Πετρόχειλο

*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Καίτη Αρώνη-Τσίχλη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	13
<i>Καίτη Αρώνη-Τσίχλη</i>	
Το δημόσιο πρόσωπο του Καθηγητή Νίκου Πετρόχειλου στην πανεπιστημιακή κοινότητα και η συγγραφική και μεταφραστική πορεία του.....	15
<i>Γεώργιος Κασιμάτης</i>	
Νίκος Πετρόχειλος: Μια κυθηραϊκή προσωπικότητα με σπουδαία συμβολή στην επιστήμη και στην ιδιαίτερη πατρίδα μας.....	45
<i>Γαβρίλης Ν. Νικηφοράκης</i>	
Προεδρία Νίκου Κ. Πετρόχειλου (2002-2018) - Το χρονικό μιας μακράς και δημιουργικής περιόδου.....	53

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ

<i>Ιωάννης Γ. Τσίχλης</i>	
Ο Bartholommeo dalli Sonetti και το νησολόγιό του - Ο πρώτος έντυπος χάρτης των Κυθήρων (1485)	63
<i>Θεόδωρος Γ. Κουκούλης</i>	
Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός στα Κύθηρα - Νεότερα στοιχεία	90

<i>Κούλα Κασιμάτη</i>	
Η οικογένεια Καλοκαιρινού από τα Κύθηρα στην Κρήτη	114
<i>Νίκος Γκοτσίνας</i>	
Νικόλαος Δελακοβίας, «...εξ εκείνων των ικανών και ηθικών πολιτευτών»	134
<i>Καλυψώ Μιχαλακάκη</i>	
Η πολύπλευρη προσωπικότητα του Βαγγέλη Καβιέρη και η προσφορά του στον πολιτισμό	153

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

<i>Εμμανουήλ Π. Καλλίγερος</i>	
Ποια ήταν η πιθανή καταγωγή τεσσάρων κληρικών που φυλακίστηκαν στη Μονεμβασία στις αρχές του 16ου αι., επειδή χειροτονήθηκαν σε τουρκοκρατούμενες χώρες;	169
<i>Μαρία Γ. Πατραμάνη</i>	
Οι Βενέρηδες Μακάριος και Νεκτάριος, Επίσκοποι Κυθήρων, στη δίνη δύο βενετοτουρκικών πολέμων (17ος-18ος αι.)	181
<i>Ελένη Χάρου</i>	
Ο Επίσκοπος Σταγών Αμβρόσιος, πρόσφυγας στα Κύθηρα το 1822	241
<i>Νίκος Λουράντος</i>	
Η Ιστορία και μια φωτογραφία	246

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

<i>Μαρία Λεοντσίνη</i>	
Ο Πλάτων και ο Φιλόξενος ο Κυθήριος με το βλέμμα του Ιωάννη Τζέτζη: Οι δημιουργικοί παιγνιώδεις ορίζοντες μιας επιστολής	261
<i>Κοσμάς Μεγαλοκονόμος</i>	
Αθέσθης και Έλισος	290
<i>Άννα Θέμον</i>	
Ιταλοί ποιητές στο έργο του Γεράσιμου Σπαταλά	306
<i>Γεωργία Κατσούδα</i>	
Οι αρχαϊσμοί στο κυθηραϊκό ιδίωμα	336

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗ
ΛΟΙΠΑ ΘΕΜΑΤΑ

<i>Καίτη Αρώνη-Τσίχλη</i>	
Πανδημίες και Επιδημίες - Λιμοκαθαρτήρια και Υγειονομία στα Ιόνια Νησιά	353
<i>Γεώργιος Ν. Λεοντσίνης</i>	
Όψεις πολιτισμικών ταυτοτήτων στα νησιά του Ιονίου: «Ιονική» και «επτανησιακή ταυτότητα»	399
<i>Κώστας Τσάλτας</i>	
Η ρωσική παρουσία στα Κύθηρα τα έτη 1798-1807	423
<i>Βασίλης Λευθέρης</i>	
Διασυνδέσεις παράδοσης και τεχνολογίας	438

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΜΠΤΗ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

<i>Μαρία Καρύδη – Τζώρτζης Καρύδης</i>	
<i>Ταξιδεύοντας... με τον Νίκο Πετρόχειλο</i>	449
<i>Ιωάννης Ζερβός</i>	
<i>Μια αξέχαστη ανάμνηση.</i>	452

Ο ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ Ο ΦΙΛΟΞΕΝΟΣ Ο ΚΥΘΗΡΙΟΣ
ΜΕ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΖΕΤΖΗ

*Οι δημιουργικοί και παιγνιώδεις
ορίζοντες μιας επιστολής*

ΜΑΡΙΑ ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ*

*λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικροτάτῳ
σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ θεϊότατα ἔργα ἀποτελεῖ*

Γοργίας, *Ἐλένης ἐγκώμιον* (8).

Ἡ ΠΡΟΣΒΑΣΗ στην παιδεία και ιδιαίτερα η ενασχόληση με τα κλασικά γράμματα αποτελούσε προνόμιο των ηγετικών τάξεων της βυζαντινής κοινωνίας. Στο Βυζάντιο τα μέλη της ελίτ των εγγραμμάτων δεν ανήκαν στο σύνολό τους στις ισχυρές κοινωνικές ομάδες και είναι γνωστό ότι απασχολούνταν ως διδάσκαλοι ή γραμματείς, διατηρώντας με τον τρόπο αυτό πελατειακές σχέσεις εύνοιας και προστασίας με ισχυρούς πάτρωνες. Ο Ιωάννης Τζέτζης (περί το 1110-1185) ως γραμματικός (διδάσκαλος) αποτελεί αντιπροσωπευτική περίπτωση λογίου, που βιοποριζόταν από το διδακτικό και συγγραφικό του έργο, το οποίο του επέτρεπε να καλλιεργεί σχέσεις με αυτοκράτορες, μέλη της βυζαντινής αυλής, αξιωματούχους και ανώτερους κληρικούς.¹

* Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

1. Για τον Ιωάννη Τζέτζη, τη σταδιοδρομία του, το λογοτεχνικό του έργο βλ. C. Wendel, *Tzetzes Johannes*, *RE*, 7A, 1948, 1959-2010· P. Gautier, «La curieuse ascendance de Jean Tzetzes», *Revue des études byzantines* 28 (1970), 207-220· A. Kazhdan, «John Tzetzes», *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York - Oxford 1991, τόμ. 3, σ. 2136 (στο εξής *ODB*)· Ι. Γρηγοριάδης (εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια), *Ιωάννης Τζέτζης, Επιστολαί*, Αθήνα 2001, 27-30· E. Cullhed, «Diving for

Οι σχέσεις αυτές αποτυπώνονται ευκρινώς στην επιστολογραφία του, που απευθυνόταν σε έναν ευρύ κύκλο παραληπτών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

Η ανταλλαγή επιστολών δεν ήταν μεμονωμένο φαινόμενο· αποτελούσε διαχρονικά πρακτική επικοινωνίας αλλά και μέσο διδασκαλίας και μετάδοσης γνώσεων.² Στο Βυζάντιο, η επιστολογραφία εμ-

Pearls and Tzetzes' Death», *Byzantinische Zeitschrift* 108 (2015), 53-62· P. Agapitos, «John Tzetzes and the Blemish Examiners. A Byzantine Teacher on Schematography, Everyday Language and Writerly Disposition», *Medioevo Greco* 17 (2017), 1-57· M. Bourbouhakis, «Byzantine Literary Criticism and the Classical Heritage», στο A. Kaldellis - N. Siniossoglou, επιμ., *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*, Cambridge 2017, 75-76, 123-124. Βλ. επίσης B. van den Berg, «John Tzetzes as Didactic Poet and Learned Grammarian», *Dumbarton Oaks Papers* 69 (2020), 285-302. Για τις κοινωνικές σχέσεις που αποτυπώνονται στην επιστολογραφία βλ. G. T. Dennis, «The Byzantines as revealed in their letters», στο J. Duffy - J. Peradotto, επιμ., *Gonimos. Neoplatonic and Byzantine studies presented to Leendert G. Westerink at 75*, Buffalo, N.Y. 1988, 155-165· M. Grünbart, «This Love that has Warm'd us. Reconstructing Networks in 12th Century Byzantium», *Revue belge de philologie et d'histoire* 83 (2005), 301-313. Οι όροι *πάτρων* και *πατρωνεία* απαντούν κυρίως σε νομικά κείμενα με τη σημασία του κυρίου, του δεσπότη ή του κτήτορα. Στο Βυζάντιο δεν ήταν σε χρήση με τη σύγχρονη έννοια, αν και η έρευνα προσδίδει στους όρους αυτούς χαρακτηριστικά του ρωμαϊκού *patrocinium* για να περιγράψει τις σχέσεις εξάρτησης λογίων που ήταν μέλη ευρύτερων κύκλων ή ομάδων και συνδέονταν με σχέσεις φιλίας ή προστασίας υπό την αιγίδα ή την εύνοια του αυτοκράτορα ή ισχυρών αριστοκρατών, βλ. A. J. Cappel - A. Kazhdan, «Patronage, social», *ODB*, 1602 και A. Cutler - A. Kazhdan, «Patrons and Patronage», *ODB*, 1602-1604· για τους λογίους τον 12ο αι. βλ. τώρα X. Μεσσής «Patrons and Patronage», «Ο Θεόδωρος Βαλσαμών και η παρουσία του στο λογοτεχνικό περιβάλλον του δεύτερου μισού του 12ου αιώνα», στο V. Vlyssidou, επιμ., *Byzantine Authors and Their Times*, National Hellenic Research Foundation, Institute of Historical Research, Section of Byzantine Research, Research Series 8, Athens 2021, 306-308.

2. Οι επιστολές, διακρίνονται σε διάφορα είδη. Άλλες γράφονταν για να εγκωμιάσουν ή να παρηγορήσουν τους παραληπτες τους και άλλες για να τους διδάξουν και να τους προσφέρουν ψυχαγωγία, βλ. N. B. Τωμαδάκης, *Βυζαντινή Έπιστολογραφία, ήτοι Είσαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν*, Θεσσαλονίκη 1993, 108-122, 191-203· H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Munich 1978, τόμ. 1, 71-74, 204-205, 206-207, 210-211 (= *Βυζαντινή*

φάνιζεται ανάμεσα στις ακαδημαϊκές ασχολίες των λογίων περισσότερο συχνά μετά τον 9ο αιώνα, απηχώντας τη διεύρυνση των πνευματικών ενδιαφερόντων των ανώτερων κοινωνικών ομάδων, όπως δείχνει, για παράδειγμα, η επιστολική δραστηριότητα του Μιχαήλ Ψέλλου (1018-1081).³ Η επιστολογραφία, την εποχή που έζησε ο Τζέτζης, απεικονίζει επίσης την ολοένα εντεινόμενη ενασχόληση με τη μελέτη της ελληνικής γραμματείας σε μια εύθραυστη εποχή, κατά την οποία το Βυζάντιο είχε αρχίσει να γνωρίζει βαθιές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, ενώ παράλληλα οι ανακατατάξεις, που προκαλούσαν η οικονομική ανάπτυξη των πόλεων της Δύσης και η επέκταση των πολιτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων τους στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου, ασκούσαν πιέσεις και σε ζητήματα παιδείας και ιδεολογίας.⁴

λογοτεχνία. *Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, μτφρ. Ι. Β. Αναστασίου, Αθήνα 1987, τόμ. 1, 133-137, 309-310, 313-314, 318· Α. Μαρκόπουλος, «Η επικοινωνιακή λειτουργία της επιστολής. Πρώτες εκτιμήσεις από κείμενα της μεσοβυζαντινής περιόδου», στο Ν. Γ. Μοσχονάς, επιμ., *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο. Πρακτικά Β' Διεθνούς Συμποσίου*, 4-6 Οκτωβρίου 1990, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1993, 163-168· P. Hatlie, «Redeeming Byzantine Epistolography», *Byzantine and Modern Greek Studies* 20 (1996), 213-248· Β. Α. Σαρρής, *Η βυζαντινή παραμυθητική επιστολή. Από τον Θεόδωρο Στουδίτη έως τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης (9ος-12ος αι.). Ο θεραπευτικός λόγος των Βυζαντινών ενάντια στο πάθος της λύπης*, Θεσσαλονίκη 2005, 257-350.

3. Γρηγοριάδης, *Ιωάννης Τζέτζης, Επιστολαί*, 25-27· Str. Papaioannou, «A Fragile Literature. Byzantine Letter-Collections and the Case of Michael Psellos», στο P. Odorico, επιμ., *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat*, Paris 2012, 289-328· Idem, «Rhetoric and the Philosopher in Byzantium», στο K. Ierodiakonou - B. Bydén, επιμ., *Essays in Byzantine Philosophy*, The Norwegian Institute at Athens, Athens 2012, 179-181· Fl. Bernard, Educational Networks in the Letters of Michael Psellos, στο M. J. Jeffreys - M. D. Lauxtermann, επιμ., *The Letters of Psellos. Cultural Networks and Historical Realities*, Oxford Studies in Byzantium, Oxford 2017, 13-41.

4. Ν. Οικονομίδης, «Πρόλογος», στο Ν. Οικονομίδης, επιμ., *Το Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα. Κανονικό δίκαιο, κράτος και κοινωνία*, Εταιρεία βυζαντινών και μεταβυζαντινών μελετών. Δίπτυχων Παράφυλλα 3, Αθήνα 1991, 7· βλ. και Μ. Λουκάκη, «Ο ιδανικός πατριάρχης μέσα από τα ρητορικά κείμενα του 12ου αιώνα»,

Η παρούσα μελέτη εστιάζει σε μια επιστολή, στην οποία ο Τζέτζης, ξεκινώντας από τον εαυτό του, επιχειρούσε να περιγράψει τις σχέσεις των λογίων με τους πάτρωνες και τους ομοτέχνους τους.⁵ Η επιστολή περιστρέφεται γύρω από τα δεινά που βίωσε ο Πλάτων (427-347), τα οποία, όχι τυχαία, παρουσιάζονται σε συνδυασμό με τις απόψεις και τη στάση, που ο αρχαίος σοφός τήρησε απέναντι στους προστάτες του.⁶ Επισημαίνουμε εξ αρχής ότι ο Τζέτζης επέλεξε να παρουσιάσει το θέμα της επιστολής με σατιρική διάθεση και παιγνιώδες ύφος για να προκαλέσει το ενδιαφέρον του παραλήπτη της και να ανταποκριθεί στις λογοτεχνικές απαιτήσεις της εποχής του. Η επιστολή επικεντρώνεται στις καταστάσεις που αντιμετώπισε ο Πλάτων, όταν ταξίδεψε στη Σικελία και βρέθηκε στο περιβάλλον της αυλής των Συρακουσών. Ο χώρος αυτός ως κοιτίδα ελληνικής παιδείας και συμβολικός τόπος δεσποτικής εξουσίας κατά την αρχαιότητα, προσέφερε τη δυνατότητα να προβληθούν οι δεσμοί ανάμεσα σε πάτρωνες και λογίους. Αυτές οι σχέσεις προστασίας-πατρωνείας μπορούσαν εύκολα να προκαλέσουν συνειρμούς σε σχέση με όσα ίσχυαν για τα «δίκτυα» της «πελατειακής» υποστήριξης, που είχαν διαμορφωθεί την εποχή όπου έζησε ο Τζέτζης.⁷ Για τον σκοπό αυτό στην επιστολή προβάλλονται έντεχνα και συνοπτικά ποικίλες πλευρές των σχέσεων που είχε αναπτύξει ο Πλάτων με τους πάτρωνές του μέσα

στο *To Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα*, 301-302· R. Macrides - P. Magdalino, *The Fourth Kingdom and the Rhetoric of Hellenism*, στο P. Magdalino, επιμ., *The Perception of the Past in Twelfth-Century Europe*, London 1992, 117-156 (εδώ 120)· J. Harris, «Institutional Settings. The Court, Schools, Church, and Monasteries», στο *The Cambridge Intellectual History of Byzantium*, 29.

5. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, εκδ. P. L. A. Leone, *Ioannis Tzetzae Epistulae*, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1972, αρ. 75, 109.16-111.26. Για την απόδοση της επιστολής στα νέα ελληνικά βλ. Γρηγοριάδης, *Ἰωάννης Τζέτζης*, *Ἐπιστολαί*, 199-201.

6. Για τις αναφορές στον Πλάτωνα στο έργο του Τζέτζη, βλ. Στ. Λαμπάκης, «Αττικά από τις “Χιλιάδες” του Ἰωάννη Τζέτζη», *Βυζαντινὰ Σύμμεικτα* 9 (1994), 292.

7. Για τη Σικελία ως κοιτίδα των ελληνικών γραμμάτων βλ. A. Kaldellis, *Hellenism in Byzantium. The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*, Cambridge 2007, 22, 224, 305. Βλ. και σημ. 1.

από την παρουσίαση των αντίστοιχων βιωμάτων των ποιητών Πίνδαρου (522/518-438) και Σιμωνίδα (α' μισό 6ου αι.), των φιλοσόφων Πυθαγόρα (580-496) και Αρχύτα (428-347), καθώς και του ιστορικού και πολιτικού Φίλιστου (περί το 430-356), που συνέγραψε τα *Σικελικά*, αλλά και του Φιλόξενου του Κυθήριου (435 Κύθηρα-380 Έφεσος).

Στις πρώτες γραμμές της επιστολής ο Τζέτζης θεώρησε σκόπιμο να παραθέσει τη μαρτυρία του λυρικού ποιητή Πίνδαρου, σύμφωνα με την οποία ο Σιμωνίδης είχε μετατρέψει την ποίηση (μούσα) σε είδος προς πώληση,⁸ για να αναφέρει στη συνέχεια ότι ανάλογη πρακτική είχε ακολουθήσει και ο Πλάτων, ο οποίος όχι μόνο δεχόταν να πληρώνεται για τους διαλόγους του αλλά ήταν και ομοτράπεζος των προστατών του (τήν μοῦσαν, καθὼς ὁ Πίνδαρος περὶ Σιμωνίδου φησὶν, ἀργυρέαν ποιούμενος, καὶ ὡσπερ ὁ Πλάτων ἐκεῖνος τοὺς διαλόγους εἰς Σικελίαν πιπράσκων). Σε αυτό το περιβάλλον ο Πλάτων, συνεχίζει ο Τζέτζης, συγκρούστηκε και κατόπιν ηττήθηκε από τους ομοτέχνους του Φίλιστο και Φιλόξενο και υπέστη πολλά δεινά, καταλήγοντας να χάσει την ελευθερία του και να πωληθεί ως δούλος, αλλά και να σωθεί στο τέλος από τον Αρχύτα από τον Τάραντα, μαθητή του Πυθαγόρα:

ἀλλ' ἔλεός μοι ὁ Πλάτων καὶ ἡ Πλάτωνος θεία ψυχὴ. ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ ὀψαρτυτικὴν ἄκρως ἐξήσκησε καὶ τοῖς τραχήλοις τῶν τεθυμένων καὶ ἀκρωτηρίοις δὲ τοῖς λοιποῖς ἅπερ ἀνήκει τοῖς δαιταλεύουσι, καὶ που καὶ τῶν καιριωτέρων ἴσως τινὰ ὑφαιρούμενος ἀφθονωτέραν ἐκέκτητο τράπεζαν καὶ τοὺς τυράννους πλέον θωπεύων καὶ ὑπερχόμενος, εἰ μὴ που Φιλίστῳ καὶ Φιλοξένῳ τῷ Κυθηρόθεν παρευδοκιμηθεὶς ἀντισοφιστεύουσι καὶ φωραθεὶς περὶ τυραννίδος κοινολογούμενος Δίῳνι ἐς ἔσχατον ἤλασε συμφορᾶς [...]. Ἀρχύτῃ δὲ τῷ Πυθαγορείῳ τῷ ἐκ τῆς Τάραντος ποι ἐντυχὼν τοῦτον ἀπεμπολεῖ, ἐξ οὐπερ ὁ Πλάτων τὴν Πυθαγο-

8. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, αρ. 75 (Leone 109.1-2) Τμήματα της επιστολής παρατίθενται εντός παρενθέσεων στο κυρίως κείμενο. Ο Τζέτζης εδώ κάνει υπαινιγμό σχετικά με τη λογοτεχνική παράδοση για τη φιλοκέρδεια του Σιμωνίδα βλ. J. M. Bell, «Κίμβιξ καὶ σοφός. Simonides in the Anecdotal Tradition», *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 28 (1978), 29-86· L. Chason Takakjy, «Xenophon the Literary Critic. The Poetics and Politics of Praise in Hiero», *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 57 (2017), 49-73. Βλ. και πιο κάτω σημ. 32.

ρικὴν φιλοσοφίαν ὠφέλητο, δεσπότη τε τῷ αὐτῷ καὶ διδασκάλῳ χρησάμενος. οὕτω μὲν ἐκεῖνος ὁ Πλάτων πρὸς τῷ ἀργυρέους τοὺς ἑαυτοῦ διαλόγους ποιεῖσθαι, ὥσπερ ὁ Σιμωνίδης τὴν μουσαν.

Με τη σύντομη αὐτὴ διδακτικὴ αφήγηση, που πλαισιώνεται ἀπὸ ρητορικές εἰκόνες, ὁ Τζέτζης περιγράφει στο πρῶτο μέρος τῆς ἐπιστολῆς τις ἀνταγωνιστικές του σχέσεις που ἀναπτύχθηκαν ἀνάμεσα στον Πλάτωνα καὶ σε ἄλλους λογίους στις Συρακούσες καὶ στη συνέχεια, τῆς δυσμένεια καὶ τῆς ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας του καὶ τέλος τῆς σωτηρία του ἀπὸ τῆς δουλείας ἢ τῆς ἀπελευθέρωσής του ἀπὸ ἀκατάλληλους πάτρονες. Ἡ αφήγηση τῶν δεινῶν του Πλάτωνα που συνδυάζεται καὶ με τὴν ἐξιστόρηση τῆς τύχης του Πυθαγόρα, ὁ ὁποῖος πέθανε ἀπὸ ἀσιτία, προσδίδει δραματικούς τόνους στὴν ἐπιστολὴ γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ τὸ αἶτημα που διατυπώνει ὁ Τζέτζης στὴν κατακλείδα τῆς γιὰ τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν ἀνταμοιβή του ἔργου του ὡς προϋποθέσεις ἀπαράιτητες γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του:

οὐδὲν ἄρα ἐξ ἀσιτίας ἐστὶ τὸ κωλύον καὶ ἡμᾶς τεθνηκέναι κατὰ τὸν Πυθαγόραν ἐκεῖνον τὸν τῆς φιλοσοφίας κατάρξαντα, ὃς τὴν ἐν Κρότωνι πυρπόλησιν πεφευγῶς ἀποδρασκάσας τε εἰς Μετάποντον καὶ τεσσαρακονθήμερον χρόνον κρησφυγετῶν ἐν τῷ τεμένει τῷ τῶν Μουσῶν νῆστις ἐγκαρτερήσας ἀπεκατέρησε. πρὸς γοῦν τῶν ἱερῶν λόγων καὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλίας, μὴ θελήσης ἡμᾶς οὐδὲν ἀδικοῦντας οὕτως ἀθλιωτάτῳ θανάτῳ ἀποθανεῖσθαι.

Ἡ πολὺ περιεκτικὴ αφήγηση που ἐξέθετε τὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσης γνωστῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς διανόησης σε ἀνταγωνιστικό περιβάλλον, λειτουργεῖ ὡς ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἀπαιτήσῃ ὁ Τζέτζης τὴν ἐκπλήρωση τῆς υποχρέωσης, που εἶχε ἀναλάβῃ ἀπέναντί του ὁ προστάτης του καὶ παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς· αὐτὴ ἡ ἐπίκληση-αἶτηση χρησιμοποιεῖται δηλαδὴ, ὡς ἐναυσμα γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ ὁ Τζέτζης τις ἀπόψεις του σχετικὰ με τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ρητορική καὶ νὰ τονίσει τὸν ρόλο τῆς δεύτερης στὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν ἀπόκτηση ἐπιρροῆς. Ἐξαρχῆς, θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ αφήγηση τῶν περιπετειῶν τῶν προσώπων τῆς ἐπιστολῆς ἀποσκοποῦσε στὴν ἀνάδειξη τῶν θεωρητικῶν ἀντιπαράθεσεων που εἶχαν ξεκινηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότη-

τα αναφορικά με τη χρησιμότητα της ρητορικής και είχαν αποτυπωθεί σε ρητορικά, λογοτεχνικά, εγκυκλοπαιδικά και ιστορικά έργα. Η αναφορά στον Φιλόξενο υπηρετούσε ακριβώς αυτόν τον σκοπό. Οι ιδεολογικές συγκρούσεις ανάμεσα σε φιλοσόφους και ρήτορες, που είχαν ξεκινήσει να διατυπώνονται στα πλατωνικά έργα συνέχισαν και μεταγενέστερα να απασχολούν τη διανόηση των ρωμαϊκών χρόνων και απέκτησαν χαρακτήρα πολεμικής ιδιαίτερα την εποχή της δεύτερης σοφιστικής. Ο Τζέτζης επιδεικνύει στις γνώσεις του πάνω στο θέμα και ταυτόχρονα χρησιμοποιεί την αλληγορία για να προβάλει πειστικά και παραστατικά ορισμένες πτυχές της μεταγενέστερης κριτικής που ασκήθηκε στις απόψεις του Πλάτωνα για τη ρητορική.

Πρόκειται για μια πολύ ευρηματική προσέγγιση της μακράς διαμάχης για τη συγκριτική αξιολόγηση της φιλοσοφίας και της ρητορικής, για την οποία γίνεται συχνά λόγος στα πλατωνικά έργα. Ο Τζέτζης για να κάνει πιο παραστατική την αναφορά του σε αυτό το ζήτημα έκρινε σκόπιμο να παρουσιάσει τον Φιλόξενο στη σικελική αυλή να συναγωνίζεται τον Πλάτωνα σε μια «τεχνητή» και συμβολική αναμέτρηση. Για να δείξει μάλιστα τις διαφορετικές διαστάσεις αυτού του ζητήματος ο Τζέτζης προσέθεσε κωμικά στοιχεία και παρουσίασε τον Πλάτωνα να απολαμβάνει πλούσιο τραπέζι ως συνδαιτυμόνας και ομοτράπεζος των τυράννων. Αυτή η εικόνα όπως θα δούμε, σχετιζόταν με τον Φιλόξενο και τα έργα του, ορισμένα από τα οποία έθιγαν ζητήματα σχετικά με τη γαστρονομία. Η φανταστική αντιπαράθεση ανάμεσα στον Πλάτωνα και τον Φιλόξενο βοήθουσε επίσης τον Τζέτζη να θέσει με ευτράπελο αλλά και δηκτικό τρόπο τα ζητήματα της κολακείας και τα όρια της ελευθερίας, όπως μπορούσαν να οριστούν μέσα στις σχέσεις προστασίας-πατρωνείας. Ο Φιλόξενος εμφανίζεται στην επιστολή να διαγωνίζεται με τον Πλάτωνα και τελικά να τον νικά, κερδίζοντας τελικά την εύνοια του κοινού προστάτη τους.

Αυτή η παράδοση νίκη του Φιλόξενου έδενε, πάντως, αρμονικά με τους κανόνες της ρητορικής έκφρασης, της αλληγορίας και της μίμησης και χρησιμοποιούσε ως βάση τα σχετικά επιχειρήματα που είχε αναπτύξει ο επιφανής εκπρόσωπος της δεύτερης σοφιστικής, Αίλιος Αριστείδης (2ος αι.). Η αναφορά του Αίλιου Αριστεΐδη για τον Φιλόξενο ως αντίπαλο του Πλάτωνα δεν έχει μέχρι τώρα εντοπιστεί

και αξιοποιηθεί για την κατανόηση των μέσων που χρησιμοποίησε ο Τζέτζης με σκοπό να ενισχύσει τις απόψεις του στην επιστολή. Πρόκειται βέβαια, για συμβολικό ανταγωνισμό ανάμεσα στον Πλάτωνα και τον Φιλόξενο και μια θεωρητική διαμάχη, την οποία ο Τζέτζης αξιοποίησε αποτελεσματικά. Θεωρούμε μάλιστα ότι η τοποθέτηση του Φιλόξενου στο κέντρο της σπειροειδούς αφήγησης, στην οποία ξετύλιξε ο Τζέτζης την επιχειρηματολογία του, σχετίζεται με την αναφορά του Αίλιου Αριστείδη στον Φιλόξενο, ως παράδειγμα που αποδεικνυει την αξία της ρητορικής και του περίτεχνου λόγου.

Οι κανόνες της ρητορικής επίδειξης επέτρεπαν επίσης την προβολή των προσώπων της αφήγησης με χαρακτηριστικά υπερτονισμένα ή αλλοιωμένα που προσέδιδαν κωμικούς τόνους στην περιγραφή των σχέσεων των πνευματικών ανθρώπων με τους πολιτικούς άρχοντες, τους ομοτέχνους τους και τους μαθητές τους. Η παρουσίαση αυτή εξυπηρετούσε τον απώτερο σκοπό του Τζέτζη, να αναδείξει τη δική του θέση στο σύνθετο δίκτυο προσωπικών διασυνδέσεων με προστάτες-πάτρωνες, ομοτέχνους, φίλους, συνεργάτες, ανταγωνιστές και αντιπάλους.⁹ Το δημιουργικό πλάσιμο περιστατικών και καταστάσεων, που παρουσιάζονται ως βιώματα των λογίων της αρχαιότητας, υπάκουε στους κανόνες σύνταξης της λόγιας επιστολογραφίας. Αποτελούσε επίσης ιδανική αφορμή για την εξάσκηση στις τεχνικές της ρητορικής που ήταν και μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο Βυζάντιο.

9. A. Kazhdan - S. Franklin, *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge - Paris 1984, 112-114, 194-195, 254-255 (= *Μελέτες στη βυζαντινή λογοτεχνία του 11ου και 12ου αιώνα*, μτφρ. Μ. Αυγερινού-Τζιζιώγα, Β. Κατσαρός, επιμ. Αθήνα 2007, 126-128, 216-218, 248-249, 222-223, 285)· βλ. και F. Budelmann, «Classical Commentary in Byzantium. John Tzetzes on Ancient Greek Literature», στο R. Gibson - C. Kraus, επιμ., *The Classical Commentary. Histories, Practices, Theory*, Leiden 2002, 141-169· M. Mullett, «Constructing Identities in Twelfth-Century Byzantium», στο Χρ. Γ. Αγγελίδη, επιμ., *Το Βυζάντιο ώριμο για αλλαγές. Επιλογές, εναισθησίες και τρόποι έκφρασης από τον ενδέκατο στον δέκατο πέμπτο αιώνα*, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 13, Αθήνα 2004, 129-144.

Η άνθηση της επιστολογραφίας τον 12ο αιώνα συνδεόταν με την καλλιέργεια της ρητορικής και η λειτουργία της τελευταίας ενίσχυε τον ρόλο των λογίων στον πνευματικό, κοινωνικό και πολιτικό βίο. Οι επιστολές ως κατεξοχήν αυτοαναφορικά κείμενα, προσφέρονταν βέβαια, και για προσωπική προβολή. Ο τρόπος που παρουσιάζεται η θέση των λογίων στον δημόσιο βίο και οι σχέσεις τους με τους πάτρονες τους διαφοροποιείται πάντως, από τη λαϊκότεροτη προσέγγιση του θέματος στην επαιτική-παρακλητική ποίηση. Η αφήγηση του Τζέτζη διατηρεί ωστόσο στοιχεία δημώδους ύφους, βασίζεται όμως σε ρητορικά μέσα έκφρασης που είχαν σκοπό να εξυπηρετήσουν την ψυχαγωγική, παιγνιώδη και επικοινωνιακή πλευρά της επιστολής.¹⁰ Σε όλες τις επιστολές του ο Τζέτζης επεδείκνυε άλλωστε, σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής του, την κατάρτισή του, καθώς και τη συγγραφική του ευχέρεια και τη ρητορική του δεινότητα, με την παράθεση πλήθους παραδειγμάτων από βιβλικά κείμενα και την αρχαία ελληνική λογοτεχνία.¹¹

10. H. Eideneier, κριτική έκδοση, *Πτωχοπρόδρομος*, μτφρ. Ν. Τουφεξής - Τ. Λεντάρη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013, 14-15. Βλ. και Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur*, 70-73 (= *Βυζαντινή λογοτεχνία*, 131-133)· Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos*, 361-362 (= *Η αυτοκρατορία του Μανουήλ Α' Κομνηνού*, 561-562)· E. Jeffreys, «Literary Trends in the Constantinopolitan Courts in the 1120s and 1130s», στο Al. Bucossi - A. Rodriguez Suarez, επιμ., *John II Komnenos, Emperor of Byzantium. In the Shadow of Father and Son*, London - New York 2016, 110-112· R. Beaton, «The Rhetoric of Poverty. The Lives and Opinions of Theodore Prodromos», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), 4-28.

11. Για τις επιδόσεις του Τζέτζη στη συναγωγή, διασκευή και σχολιασμό των κλασικών κειμένων βλ. F. Budelmann, «Classical Commentary in Byzantium. John Tzetzes on Ancient Greek Literature», στο R. Gibson - C. Kraus, επιμ., *The Classical Commentary. Histories, Practices, Theory*, Leiden 2002, 141-169· Ch. Mesis - I. Nilsson, «Byzantine Storytelling and Modern Narratology. An introduction», στο Ch. Mesis - M. Mullett - I. Nilsson, επιμ., *Storytelling in Byzantium. Narratological Approaches to Byzantine Texts and Images*, *Studia Byzantina Upsaliensia* 19, Uppsala 2018, 9· A. Pizzone, «The autobiographical subject in Tzetzes' *Chiliades*. An Analysis of its Components», στο *Storytelling in Byzantium*, 287-304.

Οι ευρηματικές και ευφάνταστες τοποθετήσεις των προσώπων στην αφήγηση της συγκεκριμένης επιστολής, που αποτυπώνουν τα διαφορετικά είδη συμπεριφοράς των λογίων έναντι των ισχυρών ευεργετών τους, εξυπηρετούσαν την πρόθεσή του Τζέτζη να προσδώσει στο θέμα κωμικές διαστάσεις για να προσφέρει ψυχαγωγία στον παρλήπτη της.¹² Είναι εμφανές ότι ο κύκλος των αποδεκτών των επιστολών του Τζέτζη έδειχνε ιδιαίτερη προτίμηση για τον εντυπωσιακό και στομφώδη λόγο, τις αλληγορίες και τα νοηματικά και ρητορικά λογοπαίγνια. Η επιστολή, την οποία παρουσιάζουμε, απευθύνόταν τῷ κυρῷ Ἰωάννη τῷ Τριφύλλῃ. Η οικογένεια των Τριφυλλίων εμφανίζεται ανάμεσα στις ανώτερες τάξεις της βυζαντινής κοινωνίας, ήδη κατά τον 8ο/9ο αιώνα.¹³ Ο Ιωάννης Τριφύλλης, όπως άρμοζε στην κοινωνική του θέση, ενδιαφερόταν για ζητήματα παιδείας και αυτήν την ανάγκη εξυπηρετούσε η σχέση του με τον Τζέτζη. Οι επιστολές ως ρητορικό είδος διαβάζονταν μερικές φορές σε ειδικές συναθροίσεις, που έπαιρναν τη μορφή ακροάσεων. Δεν αποκλείεται, μια τόσο καλά

12. P. Roilos, *Amphoteroglossia. A Poetics of the Twelfth-Century Medieval Greek Novel*, Hellenic Studies 10, Washington, DC 2005, 231-238· M. Λουκάκη, «Τυμβωροῦχοι καὶ σκυλευτὲς νεκρῶν. Οι απόψεις του Νικολάου Καταφλώρων για τη ρητορική και τους ρήτορες στην Κωνσταντινούπολη του 12ου αιώνα», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 14 (2008), 144-166· Papaioannou, «Rhetoric and the Philosopher in Byzantium», 179-181· A. Cameron, *Arguing it out. Discussion in Twelfth-Century Byzantium*, Budapest - New York 2016, 59-87· K. Χρυσόγελος, «Κωμική λογοτεχνία και γέλιο τον 12ο αι. Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Μανασσή», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 26 (2016), 141-161· P. Marciniak, «The Art of Abuse - Invective and Satire in Byzantium», *Eos* 103 (2016), 349-362· M. Grünbart, «Plutarch in Twelfth-Century Learned Culture», στο S. Xenophontos - K. Oikonomopoulou, επιμ., *Brill's Companion to the Reception of Plutarch*, Leiden - Boston 2019, 265-278.

13. Στον Ιωάννη Τριφύλλη απευθύνονται και οι επιστολές αρ. 60, 61, 65 (έτος: 1147) (Leone 88.25-92.8, 93.1-8). Η επιστολή αρ. 75 χρονολογείται περί το 1150, βλ. M. Grünbart, «Prosopographische Beiträge zum Briefcorpus des Ioannes Tzetzes», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 46 (1996), 209-210· βλ. και J.-Cl. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance, 963-1210*, Paris 1990, 256. Για την τιμητική προσφώνηση κῶρ βλ. A. Κοντογιαννοπούλου, «Η προσηγορία κυρ στη βυζαντινή κοινωνία», *Βυζαντινά* 32 (2012), 209-226.

συγκροτημένη επιστολή, που έκανε αναφορές σε περιπέτειες που είχαν βιώσει διαπρεπείς σοφοί της αρχαιότητας στο περιβάλλον του προστάτη τους, να προοριζόταν για ανάγνωση, με σκοπό τη διδασχή και την ψυχαγωγία μιας ομήγυρης στο περιβάλλον του Τριφύλλη.¹⁴

Ο ρόλος της ρητορικής ως μέσο έκφρασης, παιδείας και επικοινωνιακής δεξιότητας και η συμβολή της στην κοινωνική επιρροή, τη δημόσια εικόνα και την επιβίωση των λογίων συνιστά τον βασικό άξονα της αφήγησης της επιστολής. Στο πέρασμα του χρόνου η αντιπαράβολή ρητορικής και φιλοσοφίας στα πλατωνικά έργα, είχε αντικατασταθεί από το συμφυλιωτικό δίπολο ευγλωττία - σοφία, ένα κριτήριο αξιολόγησης, που είχε υιοθετηθεί και καθιερωθεί από τους ρήτορες της δεύτερης σοφιστικής (1ος-3ος αι.).¹⁵ Η αναγνώριση της μορφωτικής αξίας της ρητορικής κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους συνέχισε να έχει αντίκρισμα και στο Βυζάντιο, καθώς η ευγλωττία, πέρα από απαιτούμενο προσόν για την ενασχόληση με όλα τα είδη του γραπτού λόγου, αποτελούσε και αναγκαίο εφόδιο για την απόκτηση αξιωμάτων και την άνοδο στην κρατική ιεραρχία.¹⁶ Αν και η αποτίμηση της ρητορικής τέχνης και κυρίως, των στόχων που υπηρετούσε, παρέμενε αμφιλεγόμενη, η επιρροή της ήταν αδιαμφισβήτητη, πράγμα που είναι εμφανές σε ποικίλα κείμενα (ομιλίες, εγκώμια, σχόλια σε κλασικούς συγγραφείς κ.ά.). Στην επιστολή του Τζέτζη διαφαίνεται η ρητορική του δεξιότητα και η καλή γνώση που είχε για

14. N. Gaul, «The Letter in the Theatron. Epistolary Voice, Character, and Soul (and Their Audience)», στο A. Riehle, επιμ., *A Companion to Byzantine Epistolography*, Leiden - Boston 2020, 353-373.

15. A. Kazhdan - E. M. Jeffreys, «Second Sophistic (δευτέρα σοφιστική)», *ODB*, τόμ. 3, 1864-1865.

16. A. Guillou, «Η επικοινωνία στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία (εισηγητές, αποδέκτες, μηνύματα και κώδικες)», στο *Η επικοινωνία στο Βυζάντιο*, 37, 42· P. Magdalino, *The Empire of Manuel Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, 339-340, 397-398 (= *Η αυτοκρατορία του Μανουήλ Α' Κομνηνού, 1143-1180*, μτφρ. Α. Κάσδαγλη, Αθήνα 2008, 539-541, 627-631)· Γρηγοριάδης, *Ιωάννης Τζέτζης, Επιστολαί*, 10-11· G. Karla, «Rhetorische Kommunikation in den Kaiserreden des 12. Jhs. Der Kontakt zum Publikum», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 57 (2007), 83-93· Str. Papaioannou, «The Epistolographic Self», στο *A Companion to Byzantine Epistolography*, 344-345.

την πολεμική, η οποία είχε αναπτυχθεί γύρω από την αξία της ρητορικής· εντοπίζονται μάλιστα, όπως θίξαμε παραπάνω, απόψεις που είχαν εκφραστεί κατά τη δεύτερη σοφιστική και επηρέασαν με συγκεκριμένο τρόπο τα επιχειρήματα και τους προβληματισμούς του Τζέτζη, όπως θα δείξει στη συνέχεια η επιμέρους ανάλυση των στοιχείων της επιστολής.

Η επιλεκτική τοποθέτηση των προσώπων που πρωταγωνιστούν στην επιστολή, όπως ήδη σημειώσαμε, στην αυλή των Συρακουσών όπου ο Πλάτων βρέθηκε τρεις φορές, επί των τυράννων Διονυσίου Α' (406/5;-367) και Διονυσίου Β' (;397-343), αποκαλύπτει τη βαθιά γνώση του Τζέτζη για το θέμα.¹⁷ Η τοποθέτηση του Φιλόξενου στην επιστολή σχετίζεται με σειρά χαρακτηριστικών επεισοδίων, που μαρτυρούνται σε ποικίλες πηγές, και εξάρουν την παρρησία του ενώπιον του τυράννου Διονυσίου Α', έννοια που συνδεόταν άμεσα με το θέμα που επεδίωκε να αναδείξει ο Τζέτζης, ο οποίος άντλησε συγκεκριμένα στοιχεία από τις πηγές, που είχαν καθιερώσει το εμβληματικό πρότυπο του Φιλόξενου ως ποιητή με παρρησία γνώμης. Θεωρούμε λοιπόν ότι ο Τζέτζης θα γνώριζε τουλάχιστον τα σχετικά χωρία από τα

17. Ο Τζέτζης θα πρέπει να γνώριζε κάποια ή κάποιες από τις σωζόμενες αρχαίες βιογραφίες του Πλάτωνα, αν και σχετικές αναφορές δεν γίνονται στο υπόμνημα πηγών από τον εκδότη της επιστολής, που παραθέτει μόνο το έργο του Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι και γνώμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*, Γ', 18-21, εκδ. R. D. Hicks, *Diogenes Laertius, Lives of Eminent Philosophers*, Loeb Classical Library, Cambridge MA - London 1959, τόμ. 1, 292-297. Με την παρρησία του Πλάτωνα στην αυλή των Συρακουσών έχει ασχοληθεί εκτενώς η σύγχρονη έρευνα, βλ. A. Swift Riginos, *Platonica. The anecdotes concerning the life and writings of Plato*, Columbia Studies in the Classical Tradition 3, Leiden 1976, 70-85· S. Corner, «The Politics of the Parasite (Part One)», *Phoenix* 67 (2013), 60-61· K. S. Sacks, «Diodoros of Sicily and the Hellenistic Mind», στο L. I. Hau - A. Meeus - Br. Sheridan επιμ., *Diodoros of Sicily. Historiographical Theory and Practice in the Bibliothek*, Leuven - Paris - Bristol, Ct 2018, 53-54· Chr. C. Evangelidou, «Plato and Sicilian Power Politics. Between Dion and Dionysius II», στο H. L. Reid - M. Ralkowski, επιμ., *Plato at Syracuse. Essays on Plato in Western Greece. With a New Translation of the Seventh Letter by Jonah Radding*, The Heritage of Western Greece 5, Parnassos Press - Fonte Aretusa, Sioux City 2019, 187-200.

έργα του Διόδωρου Σικελιώτη και του Πλουτάρχου, στα οποία η ιστορία του Φιλόξενου παραδίδεται μαζί με μνείες σχετικά με τη μεταχείριση που ο Διονύσιος Β΄ είχε επιφυλάξει και στον Πλάτωνα.¹⁸ Δεν πρέπει να είχε επίσης διαφύγει της προσοχής του Τζέτζη ότι ο Φιλόξενος ήταν γνωστός ως ποιητής διθυράμβων, ένας από τους οποίους ονομαζόταν Δείπνον (Φιλόξενος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ).¹⁹ Αποσπάσματα αυτού του έργου, που σώζονται στο γνωστό σύγγραμμα Δειπνοσοφισταὶ του Αθήναιου (τέλος 2ου-αρχές του 3ου αι.), εδραίωσαν τη φήμη του Φιλόξενου ως γνώστη της εκλεπτυσμένης και υψηλής γαστρονομίας. Σύμφωνα πάντοτε με τον Αθήναιο, ο Φιλόξενος επιχειρούσε να επιβάλει στο περιβάλλον του συγκεκριμένους κανόνες για την παρασκευή των εδεσμάτων και την παράθεσή τους στο τρα-

18. Επισημαίνουμε ότι οι μνείες αυτές, που πάντοτε αναφέρονται στον κατηγομένο από τα Κύθηρα Φιλόξeno δεν περιλαμβάνονται στο υπόμνημα πηγών της επιστολής, βλ. Διόδωρος, *Ἱστορία* ΙΕ', 6-8, εκδ. F. Vogel - K. T. Fischer (post I. Bekker - L. Dindorf), *Diodori, Bibliotheca Historica*, Libri XIII-XV, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1898 (Stuttgart 1985), τόμ. 3, 366-368· Πλούταρχος, *Ἠθικά* 471F, εκδ. T. E. Page - E. Capps, W. H. D. Rouse, *Plutarch's, Moralia*, vol. VI, 439A-523B, Loeb Classical Library, Cambridge MA - London 1962, 206-207. Για τον Φιλόξeno βλ. επίσης Η. Μαρσέλλος, «Φιλόξενος ο Κυθήριος», *Κυθηραϊκή Ἰδέα*, αρ. φύλ. 1 (Ιούλ. 1983) - αρ. φύλ. 123 (Ιαν. 1992)· E. Marsellos, «Philoxenos of Kythera», *Κυθηραϊκή Ἰδέα*, αρ. φύλ. 2 (Ιαν. 1981) - αρ. 30 (Ιούλ. 1983)· Π. Τσιτσιλίας, *Ἡ Ἱστορία των Κυθήρων*, Εταιρεία Κυθηραϊκῶν Μελετῶν, τόμ. 1, Αθήνα 1993, 134-137. Για το πρόσωπο του Φιλόξενου και το έργο του η βιβλιογραφία είναι ευρύτατη, βλ. Chr. E. Christian Kopff, «The Date of Aristophanes, *Nubes II*», *The American Journal of Philology* 111 (1990), 318-329· G. Roskam, «Philoxenus once again», *The Classical Quarterly* 56 (2006), 652-656.

19. *Ἀθήναιον Δειπνοσοφισταὶ* Ι', 409e, 410b, ΙΑ', 476e, 487a, εκδ. S. Douglas Olson, *Athenaeus Naucratis, Deipnosophistae*, vol. IIIA, libri VIII-IX, Bibliotheca Teubneriana, Berlin - Boston 2020, 150.23, 152.5, 293.19, 315.16. Το έργο *Δείπνον* αποδίδεται ορισμένες φορές και στον Φιλόξeno από τη Λευκάδα, αλλά η έρευνα έχει καταλήξει ότι συγγραφέας του ήταν ο Φιλόξenos ο Κυθήριος, βλ. A. Vergados Philoxenos, Deipnon, στο D. Sider, επιμ., *Hellenistic Poetry. A Selection*, Ann Arbor 2017, 485-509· J. B. Juan-López, «Sobre la identidad y procedencia del poeta Filóxeno y la autoría del ditrambo Δείπνον/On the identity and birthplace of Philoxenus the poet and the authorship of the dithyramb Δείπνον», *Studia Philologica Valentina* 21 (2019), 165-189.

πέξι, ορισμένες φορές με κωμική επιμονή, με την οποία είχε συνδεθεί η συμβολική-λογοτεχνική εικόνα του.²⁰

Είναι προφανές ότι στη διαδικασία της παιγνιώδους παρουσίας του Πλάτωνα ο Τζέτζης εφάρμοσε ρητορικά μέσα και σχήματα (π.χ. μέθοδος επαγωγής, *inductio*), ώστε να ενισχύσει τα επιχειρήματά του και να διεκδικήσει τη δίκαιη μεταχείρισή του από τον πάτρονά του. Στο εισαγωγικό τμήμα της επιστολής, προαναγγέλλοντας το θέμα της, αυτοχαρακτηρίζεται ως *ἐγγλωττογάστωρ*, ἢ *μᾶλλον προσφυστέρως (...)* *νοογάστωρ* για να προσδιορίσει το επάγγελμά του και να τονίσει την επιβίωσή του από το συγγραφικό του έργο (*χειρωναξία οἱ λόγοι μου καθεστήκατον καὶ συγγράμματα, οἷσπερ καρπούμαι τὰ πρὸς ζώην, οἷσπερ καὶ μόνοις ἐγὼ διατρέφομαι*).²¹ Με το παιχνίδι των λέξεων (γλῶττα, νοῦς, γαστήρ, χειρωναξία, λόγοι κ.λπ.) επιχειρούσε να συνθέσει τις απόψεις του με την αντιπαράθεση εννοιών, που υπηρετούν την πνευματική έκφραση (γλῶττα, νοῦς) και τις υλικές ανάγκες (γαστήρ, χειρωναξία). Οι δίσσημες έννοιες των ρημάτων *καρπούμαι* και *διατρέφομαι* χρησιμοποιούνται για τον ίδιο σκοπό κυριολεκτικά και μεταφορικά: το πρώτο σημαίνει λαμβάνω τους καρπούς, αλλά και απολαμβάνω, και το δεύτερο συντηρούμαι, αλλά και τρέφομαι. Με τη χρήση αυτών των ρημάτων στην εισαγωγή της επιστολής ο Τζέτζης κάνει μια πομπώδη παρουσίαση του εαυτού του, για να περάσει στη συνέχεια στην ανάπτυξη των συλλογισμών του για τις συνέπειες της παρασιτικής διαβίωσης κοντά σε ισχυρούς.

20. Εγκυκλοπαιδικό έργο για τη γαστρονομία, τα σκεύη παρασκευής και τη σωστή σειρά παράθεσης των ποτών και των τροφών στο τραπέζι, τα διατροφικά ήθη και τους καλούς τρόπους. Το σχετικό υλικό συγκεντρώνεται από πλήθος λογοτεχνικών έργων της αρχαιότητας, βλ. O. Murray, «Athenaeus the Encyclopedist», στο J. Wilkins - R. Nadeau, επιμ., *A Companion to Food in the Ancient World*, Oxford 2015, 30-42.

21. Για το κείμενο της επιστολής που αναλύουμε στη συνέχεια βλ. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, αρ. 75 (Leone 109.17-111.26): για το εισαγωγικό της μέρος βλ. Leone 109.18-110.1: βλ. επίσης τη νεοελληνική απόδοση του Γρηγοριάδη, *Ἰωάννης Τζέτζης, Ἐπιστολαί*, 199-201: για την τάση του Τζέτζη να πλάθει πολυσύλλαβα σύνθετα βλ. στο ίδιο, 29. Πρόκειται γενικά για διαδεδομένη τεχνική την εποχή αυτή.

Προτάσσοντας λοιπόν, αυτούς τους υπαινιγμούς στην επιστολή, οι οποίοι ταυτόχρονα επιδείκνυαν αρχαιογνωσία και ρητορική επιτηδειότητα, ο Τζέτζης δικαιολογούσε τον εαυτό του, ισχυριζόμενος ότι πωλούσε (πιπράσκων) τα έργα του, ὡσπερ ὁ Πλάτων ἐκεῖνος τοὺς διαλόγους εἰς Σικελίαν. Πάντως, χαριτολογώντας με προκλητικό, σατιρικό και υπερβολικό ύφος, ζητούσε στη συνέχεια συγχώρηση από τον Πλάτωνα, γιατί ακολουθώντας τον παρουσίαζε ως γαστρονόμο (ὄψαρτυτικὴν ἄκρως ἐξήσκησε) και συνδαιτημόνα του τυράννου και παρακαθήμενο σε πλούσιο τραπέζι με λαιμούς και άκρα από σφαχτά και ψητό κρέας (τοῖς τραχήλοις τῶν τεθυμένων και ἀκρωτηρίοις δὲ τοῖς λοιποῖς καί που καὶ τῶν καιριωτέρων ἴσως τινὰ ὑφαιρούμενος ἀφθονωτέραν ἐκέκτητο τράπεζαν). Συμπληρωματικά ανέφερε μάλιστα, ότι αυτή η υπερβολική τράπεζα αντιστοιχοῦσε στις συνήθειες των καλοφαγάδων (τοῖς δαιταλεύουσι) και προφανώς, παρέπεμπε στις ευωχίες και τα συμπόσια της σικελικής αυλής και στη διάσημη σικελική γαστρονομική πολυτέλεια.²²

Η σικελική γαστρονομία έχαιρε εκτίμησης στην αρχαία Αθήνα, όταν ο Πλάτων έκανε τη σχετική αναγωγή και εξίσωνε την επιρροή της ρητορικής με τις απολαύσεις που προσέφερε η μαγειρική τέχνη.²³ Ο Τζέτζης, σχολιάζοντας στην επιστολή τη θέση του Πλάτωνα για τη μαγειρική, εξέπεμπε και τη δική του θέση για την έλξη, που ασκούσαν στη βυζαντινή ελίτ οι συμβολισμοί της αφθονίας και της λιτότη-

22. Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου, αρ. 75 (Leone 110.3-10). Για τις απόψεις σχετικά με την ελληνική πολυτέλεια βλ. Ν. Κ. Πετρόχειλος, *Roman attitudes to the Greeks*, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 25, Αθήνα 1974, 69-87. Η βιβλιογραφία για τη σικελική γαστρονομία είναι εκτεταμένη, βλ. Swift Riginos, *Platonica*, 70· A. Dalby, *Siren Feasts. A History of Food and Gastronomy in Greece*, London 1996, 109-110, 115-116, 113-131, 198, 246, 265 (= *Σειρήνια δείπνα. Ιστορία της διατροφής και της γαστρονομίας στην Ελλάδα*, μτφρ. Ε. Πατρικίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000, 183-186, 191-220, 273-279)· J. Wilkins, *The Boastful Chef. The Discourse of Food in Ancient Greek Comedy*, Oxford 2001, 315, 317, 384-386, 415.

23. I. Anagnostakis, «Byzantine diet and cuisine. In between ancient and modern gastronomy», στο I. Anagnostakis, επιμ., *Flavours and Delights Tastes and Pleasures of Ancient and Byzantine Cuisine*, Athens 2013, 54-60.

τας, στους οποίους παρέπεμπε ο λογοτεχνικός έπαινος της πολυτελούς δίαιτας και οι επικρίσεις των συβαριτικών δείπνων. Τα ζητήματα που αφορούσαν την πνευματική καλλιέργεια και τις υλικές απολαύσεις απασχολούσαν πάντοτε τους λογίους, όπως δείχνει και η αποφθεγματική διατύπωση φιλόσοφος δίαιτα και τράπεζα λιτή και βίος άθόρνος, εἰπεῖν δὲ καὶ ἀμέριμνος στον λογοτεχνικό διάλογο *Τιμαρίων*.²⁴ Η επισήμανση επίσης του λόγιου αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ευσταθίου (περί το 1115-1195/6), ότι μόνο ως ευφυολόγημα (παίζων) μπορούσε να κάνει κάποιος αρχαίος σοφός αναφορές σε κρέα εφθὰ καὶ ὄπτὰ ταῖς τράπεζαις, προφανώς αποτελούσε σχόλιο που αναφερόταν στις συγκρίσεις ρητορικής και μαγειρικής, που είχαν διατυπωθεί στα πλατωνικά έργα, αλλά και στα αντίστοιχα μοτίβα που είχαν υιοθετηθεί στη μεταγενέστερη λογοτεχνική παράδοση και είχαν φθάσει έως το Βυζάντιο.²⁵

24. *Τιμαρίων*, εκδ. J. R. Romano, *Pseudo-Luciano, Timarione*, Byzantina et neo-hellenica neapolitana 2, Naples 1974, 24, 71.604-614, 17, 65.438-440. Βλ. και M. Leontsini, «Hens, Cockerels and Other Choice Fowl. Everyday Food and Gastronomic Pretensions in Byzantium», στο *Flavours and Delights*, 126-130. Γενικά για τη μεσαιωνική γαστρονομία και τις προεκτάσεις της σε αντιλήψεις που αφορούσαν τον πολιτικό και κοινωνικό βίο βλ. J.-Fr. Revel, *Ο γαστρονομικός πολιτισμός από την αρχαιότητα έως σήμερα. Ήδιστον λογόδειπνον*, μτφρ. Β. Ποταμιάνου, Αθήνα 2008, 41-43· Dalby, *Siren Feasts*, 188-198, 265, 426-427 (= *Σειρήνια δείπνα*, 112-113, 273-279, 244-245)· Wilkins, *The Boastful Chef*, xxvi, 87, 311, 362 369-382· M. Grünbart, «Spartans and Sybarites at the Golden Horn. Food as Necessity and/or Luxury», στο M. Grünbart - E. Kislinger - A. Muthesius - D. Stathakopoulos, επιμ., *Material Culture and Well-Being in Byzantium*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, Denkschriften 356, Veröffentlichungen zur Byzanzforschung XI, Wien 2007, 135-139· T. Labuk, «Aristophanes in the Service of Niketas Choniates - Gluttony, Drunkenness and Politics in the *Χρονική Διήγησις*», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 66 (2016), 133-134· B. Moulet, «Gourmandise et excès alimentaires à Byzance», στο O. Delouis - S. Métivier - P. Pagès, επιμ., *Le saint, le moine et le paysan. Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, Byzantina Sorbonensia 29, Paris 2016, 523-536.

25. *Eustathii Thessalonicensis varia opuscula (e cod. Basil.)*, II. Oratio super Psalm. XLVIII (XLIX), 8.15-20, εκδ. G. L. Fr. Tafel, *Eustathii metropolitae Thessalonicensis opuscula*, Frankfurt 1832, ανατ. Amsterdam 1964, 4. Βλ. Kazhdan - Franklin, *Studies on Byzantine Literature*, 162 (= *Μελέτες στη βυζαντινή λογοτεχνία*, 182)· F. Kolovou, «Die Rezeption der Platonischen Opsopoiia in der by-

Η συμμετοχή σε συμποσιακές συνενυρέσεις παρέπεμπε πάντοτε στη στερεότυπη εικόνα των σχέσεων εξάρτησης από πλούσιους και ισχυρούς πάτρωνες. Η αναφορά του Τζέτζη στην *ὄψαρτυτική* του Πλάτωνα ήταν όμως και μια σατιρική αναγωγή στην κριτική αναθεώρηση του γνωστού στερεότυπου επιχειρήματος που επαναλαμβάνεται στα πλατωνικά έργα, σύμφωνα με το οποίο ορισμένες ιδιότητες της *ὄψοποιίας* (μαγειρική) συνδέονταν με τη ρητορική τέχνη και την κολακεία.²⁶ Κάτω από την επιφάνεια του αρχαιογνωστικού υπαινιγμού για τη συναρμογή της ρητορικής, της κολακείας και της μαγειρικής, μέσω της κωμικής εικόνας του πλούσιου τραπεζίου, ο Τζέτζης παρωδούσε τις σχέσεις που ανέπτυξε ο ίδιος και οι ομότεχνοί του με τους προστάτες τους, κατ' αναλογία των απόψεων που είχαν εκφράσει για τα θέματα αυτά τόσο η πλατωνική φιλοσοφία όσο και η δεύτερη σοφιστική. Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, ο Πλάτων ως ομοτράπεζος των τυράννων, περιγράφεται στην επιστολή και ως κολακας, που επιχειρούσε να έχει την εύνοια των ισχυρών προστατών του (τοὺς τυράννους πλέον θωπεύων καὶ ὑπερχόμενος), μέχρι να νικηθεί από τον συρακούσιο πολιτικό και στρατηγὸ Φίλιστο, ο οποίος μαζί με τον Φιλόξενο φαίνεται ότι τη στιγμή εκείνη απολάμβαναν την εύνοια του τυράννου.²⁷ Για να υπηρετήσει στο σημείο αυτό τον μορφωτικό σκοπό της επιστολής ο Τζέτζης επέλεξε να θίξει και τα δεινά που υπέστη ο Πλάτων στη Σικελία με την απώλεια της ελευθερίας του, αφού του κατηγορήθηκε για συνωμοσία υπέρ του Δίωνα (409-354), ισχυ-

zantinischen Literatur», στο M. Hinterberger - E. Schiffer επιμ., *Byzantinische Sprachkunst. Studien zur byzantinischen Literatur gewidmet Wolfram Hörandner zum 65. Geburtstag*, Byzantinisches Archiv 20, Berlin 2007, 189.

26. Kolovou, «Die Rezeption der Platonischen Opsopoiia», 181-193. Για την κολακεία και τη μαγειρική ως έκφραση φιλοφρονήσεων βλ. R. Nadeau, *Les manières de table dans le monde gréco-romain*, Rennes 2010, 106-390.

27. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, αρ. 75 (Leone 110.10.11). για τον Φίλιστο βλ. L. J. Sanders, *Dionysius I of Syracuse and Greek Tyranny*, Croom Helm - London - New York - Sydney, 1987, 43-53. Παραθέματα του έργου το Φίλιστο σωζονται αποσπασματικά σε έργα των ρωμαϊκών χρόνων και της ύστερης αρχαιότητας βλ. I. Matijašić, *Shaping the Canons of Greek Historiography. Imitation, Classicism, and Literary Criticism*, Berlin 2018, 78-81.

ρού στρατηγού και μαθητή του (*περὶ τυραννίδος κοινολογούμενος Δίωσι*). Στη συνέχεια εξιστορώντας ο Τζέτζης τις συνέπειες της δυσμένειας στην οποία υπέπεσε ο Πλάτων με την πώλησή ως δούλου στην Αίγινα και την εξαγορά του από τον φιλόσοφο Αρχύτα από τον Τάραντα, ο οποίος τον μύησε στη φιλοσοφία των Πυθαγορείων, συνέχιζε να τηρεί υπαινικτικά αποστάσεις από τον σκεπτικισμό του Πλάτωνα για τη ρητορική. Στο καταληκτικό τμήμα του πρώτου μέρους της επιστολής η παρασιτική διαβίωση του Πλάτωνα περιγράφεται με δραματικούς τόνους. Το πρόσωπο του Αρχύτα λειτουργεί ως πρότυπο προστάτη και δασκάλου (*δεσπότη τε τῷ αὐτῷ καὶ διδασκάλῳ χρησάμενος*), προφανώς για να υπαινιχθεί ο Τζέτζης ένα διαφορετικό είδος *πατρωνείας* και συγκεκριμένα τους δεσμούς ανάμεσα σε διδασκάλους και μαθητές, υπαινισσόμενος ίσως και τις σχέσεις που είχε αναπτύξει ο ίδιος με τον παραλήπτη της επιστολής.

Στο δεύτερο μέρος της επιστολής του, ανακεφαλαιώνοντας όσα περιέγραψε στην αρχή, και επεκτείνοντας την αφήγησή του στην αμφιλεγόμενη αξία της ρητορικής, ο Τζέτζης επαναλάμβανε ότι ο Πλάτων όχι μόνο πούλησε τούς διάλογους, όπως ο Σιμωνίδης τα ποιήματά του, αλλά επιδόθηκε με πάθος στη μαγειρική, δηλαδή, στην κολακεία των τυράννων (*καὶ ὀφαρτυτικὴν ἄκρως ἐξήσκησε καὶ τὴν πρὸς τοὺς τυράννους θωπείαν*). Παρ' όλα αυτά, ο Τζέτζης έσπευδε να τονίσει ότι ο Πλάτων μόλις που κατάφερε να συντηρείται, όπως επιβίωνε και ο ίδιος, χωρίς να μάλιστα να γνωρίζει την τέχνη της γαστρονομίας ούτε και την κολακεία (*οὐκ ὀφαρτυτικὴν, οὐ θωπείαν εἰδότες*). Στον επίλογο επανέρχεται, σύμφωνα με τους ρητορικούς κανόνες, στη ανάγκη της αμοιβής που έπρεπε να λαμβάνει για τα συγγράμματά του, θέμα που είχε εξαγγείλει στον πρόλογο. Κλείνοντας την επιστολή, ο Τζέτζης τόνιζε την ανάγκη να αμείβεται για την εργασία του, τοποθετώντας απέναντι στις πλούσιες τράπεζες το ακραίο παράδειγμα του φιλοσόφου Πυθαγόρα, που, όπως αναφέραμε, πέθανε από αστία στον ναό των Μουσών, στο Μεταπόντιο της Κάτω Ιταλίας (*ἐν τῷ τεμένει τῷ τῶν Μουσῶν νῆστις ἐγκαρτερήσας ἀπεκαρτέρησε*).²⁸ Η

28. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, αρ. 75 (Leone 111.14-20). Στο υπόμνημα πηγῶν σημειώνεται ότι ο Τζέτζης αντλεί την αναφορά από τον Διογέ-

αντιπαραβολή της συμποσιακής ζωής με την αυστηρή πυθαγόρεια διαβίωση, που παρέπεμπε στη νηστεία και στην ασιτία των φτωχών, αποτελούσαν τα ακραία σημεία μιας κλίμακας εννοιών, όπως η κολακεία, το ελεύθερο πνεύμα και η παρρησία, που αντικατόπτριζαν και διαφορετικές όψεις των σχέσεων προστασίας.

Η θέση καθενός από τα πρόσωπα της επιστολής αποσκοπούσε να αναδείξει τις διαβαθμίσεις της παραπάνω κλίμακας. Ο Φιλόξενος αναφέρεται ως αντίπαλος του Πλάτωνα μαζί με τον συρακούσιο Φίλιστο, προκειμένου να ενισχυθεί η ρητορική επιχειρηματολογία για τους λογίους και την πολιτική εξουσία και να ζωντανέψει η αφήγηση με την παρήχηση της παρατακτικής αναφοράς των ονομάτων τους (Φίλιστος – Φιλόξενος). Η κοινή τους αναφορά υπαινίσσεται και την ανάλογη μεταχείριση τους από τον Διονύσιο, καθώς ήταν γνωστό ότι ο Φίλιστος εξορίστηκε και ο Φιλόξενος καταδικάστηκε, έστω και προσωρινά, σε αναγκαστική εργασία στα σικελικά λατομεία. Παρόμοιους υπαινιγμούς απηχούσε και η αναφορά στην πρόσκαιρη κατάσταση δουλείας του Πλάτωνα μέχρι την εξαγορά του από τον Αρχύτα, όταν κατηγορήθηκε ως συνωμότης και στη μικρή οδύσσειά του μέχρι να ελευθερωθεί (και φωραθείς περὶ τυραννίδος κοινολογούμενος Δίονι ἐς ἔσχατον ἤλασε συμφορᾶς. ὁ Σπαρτιάτης γὰρ Πῶλις τούτου γε ἔνεκα ἐκ Διονυσίου τοῦ τυραννοῦντος τοῦτον ἐωνημένος κατάρας εἰς Αἴγιναν ἐπίπρασκεν ὡς ἀνδράποδον, τοῖς Αἰγινήταις ἐκ τῆς ὀλκάδος βοῶν· Ἰθηναῖον πιπράσκω· οἱ κατὰ τοὺς Δαιστρυγόνας ἐκείνους σπουδῆ πρὸς τὸν λιμένα παρεισφορηκότες τῷ πρὸς Ἰθηναίους μίσει φερόμενοι μικροῦ λίθου ἀν τὸν σοφὸν διεχρήσαντο, τρισάκις ἤδη τότε τὴν Χάρυβδι ἐκμετρήσαντα, εἰ μὴ λυσάμενος τὰ προμνήσια θάπτον ἐκ τῆς Αἰγίνης ὄχετο φεύγων ὁ ναύαρχος). Η αφήγηση των δεινών που έζησε ο Πλάτων δείχνει και την πρόθεσή του Τζέτζη να τραβήξει την προσοχή στο σχήμα πώληση – εξαγορά – μαθητεία και στο παράλληλο δίπολο ελευθερία – πατρωνεία και παράλληλα, με τις περιγρα-

νη Λαέρτιο, βλ. *Βίοι καὶ γνώμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ ἐδοκιμησάντων* Η' 40, εκδ. Hicks, *Diogenes Laertius* (ὅπως σημ. 17), τόμ. 2, 356· βλ. και Swift Riginos, *Platonic*, 67-68.

φές αυτές να διατηρήσει το ενδιαφέρον για την ανάγνωση της επιστολής.²⁹

Στην επιστολή οι αναφορές σε όλα αυτά τα περιστατικά, που ήταν γνωστά από τον Βίο του Πλάτωνα, πλαισιώνονται με στοιχεία σάτιρας με στόχο να ψυχαγωγηθεί ο παραλήπτης της επιστολής και εργοδότης-πάτρονας του Τζέτζη.³⁰ Οι ευμετάβλητες τύχες του Πλάτωνα και του Φιλόξενου στο περιβάλλον των τυράννων-πατρώνων αποτυπώνεται με παρόμοιες τεχνικές και δραματικούς τόνους και σε ένα άλλο έργο του Τζέτζη. Μέρος της θεματολογίας αυτού του έργου αντιστοιχεί σε όσα εξιστορεί η επιστολή. Πρόκειται για το μακροσκελές έργο γνωστό ως *Χιλιάδες*, όπως συνήθως αποκαλείται το έμμετρο πόνημα, *Ιστορίες*, γραμμένο κατά ενότητες χίλιων στίχων (12.759 δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι). Το έργο αυτό είναι οργανωμένο σε αυτοτελείς ενότητες και θεωρείται ότι είχε χαρακτήρα υπομνήματος σε όσα ανέφεραν οι επιστολές. Με υπομνηματισμούς και σχόλια γνωστών ιστοριών που αντλούνταν από κείμενα της αρχαιότητας (ομηρικά έπη, τραγωδίες, φιλοσοφικά και επιστημονικά έργα κ.ά.), είχαν καταπιαστεί και άλλοι λόγιοι της εποχής. Φαίνεται ότι ο Τζέτζης γνώριζε ότι το ρητορικό ύφος, η ανάμειξη της αττικίζουσας γλώσσας με τον δημόδη λόγο και ο υπαινικτικός τρόπος παρουσίασης των θεμάτων στις επιστολές έκαναν δύσκολη την κατανόησή τους, ενώ επιπλέον, το αρχαιογνωστικό υλικό δεν ήταν γνωστό σε όλες τις λεπτομέρειές του. Οι επιστολές είναι λοιπόν πιθανό να γράφτηκαν ως μια περιεκτική ρητορική παρουσίαση μικρών ιστοριών για να παροτρύνουν στην ανάγνωση των *Χιλιάδων*, όπου η εξιστόρηση των περιπετειών των ηρώων ήταν πληρέστερη και καλύτερα κατανοητή μέσω του ρυθμού της ποιητικής αφήγησης.

29. *Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου*, αρ. 75 (Leone 110.13-111.1) Στο υπόμνημα πηγών σημειώνονται ως πηγές του αποσπάσματος ο Διογένης Λαέρτιος και λήμματα από τη Σούδα, πολλά όμως σχετικά στοιχεία υπάρχουν διάσπαρτα σε περισσότερα κείμενα, βλ. παραπάνω σημ. 18.

30. Για τον βίο του Πλάτωνα βλ. Swift Riginos, *Platonica*, 86-92· M. Griffin *Olympiodorus. Life of Plato and On Plato First Alcibiades 1-9*, Ancient commentators on Aristotle, London - New Delhi - New York - Sydney 2015, 1-2, 74-75, 167-168. Βλ. και παραπάνω σημ. 17.

Τόσο στις επιστολές όσο και στις *Χιλιάδες* ο Τζέτζης ενσυνείδητα πρόβαλε τις παράδοξες ανατροπές, που οι ήρωές του προκαλούσαν με την αλλαγή της στάσης τους απέναντι στους προστάτες τους για να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, αναγνώστών και ακροατών, σε περίπτωση που τα έργα αυτά ή τμήματά τους παρουσιάζονταν σε ακροατήριο.³¹ Όπως φάνηκε μέχρι τώρα, στην επιστολή, που απηύθυνε ο Τζέτζης στον Ιωάννη Τριφύλλη, με εξαίρεση τους λίγους στίχους που αφιερώνει στον Πλάτωνα, οι αναφορές στους Πίνδαρο, Σιμωνίδη, Πυθαγόρα, Φίλιστο, Φιλόξενο και Αρχύτα, είναι πολύ σύντομες, αλλά η παρουσίασή τους σε συγκροτημένα ζεύγη συνέβαλε στην πληρέστερη ανάδειξη των διαφορετικών πλευρών της διαβίωσης των λογίων κοντά σε ισχυρούς προστάτες. Με ανάλογο τρόπο αλλά με περισσότερους στίχους παρουσιάζονται τα πρόσωπα και στις *Χιλιάδες*.

Το πρώτο ζεύγος λογίων, ο Πίνδαρος και ο Σιμωνίδης, που τοποθετείται στην αρχή της επιστολής για να δηλώσει ο Τζέτζης, όπως ήδη σημειώσαμε, ότι ο εξαργυρισμός του δεύτερου είχε αποκαλυφθεί

31. *Ἰωάννου Γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου Ἱστορίαι*, X.784-1003, εκδ. P. A. M. Leone, *Ioannis Tzetzae, Historiae*, Galatina 2007 (Leone, 414-420)· Λαμπάκης, «Αττικά από τις “Χιλιάδες” του Ιωάννη Τζέτζη», 285-286· Γρηγοριάδης, *Ἰωάννης Τζέτζης, Επιστολαί*, 31. Αν και έχει σημειωθεί ότι ολόκληρο το έργο πάσχει από περιττή επίδειξη γνώσεων, ο συνολικός αριθμός των συγγραφέων που αναφέρονται σε αυτό είναι πάνω από 400, και προσφέρει δυνατότητα εντοπισμού πληροφοριών, που δεν είναι διαθέσιμες αλλού, βλ. A. Kaldellis, «Classical Scholarship in Twelfth-century Byzantium», στο Ch. Barber - D. Jenkins, επιμ., *Medieval Greek Commentaries on the Nicomachean Ethics*, Leiden - Boston 2009, 28-29· Fl. Bernard, «Humor in Byzantine Letters of the Tenth to Twelfth Centuries. Some Preliminary Remarks», *Dumbarton Oaks Papers* 69 (2016), 67-69· A. Pizzone, «Autography and Strategies of Self-authorization in John Tzetzes», *Greek Roman and Byzantine Studies* 41 (2017), 182-207· Papaioannou, «The Epistolographic Self», 344 σημ. 44. Ένα άλλο παράδειγμα από τις *Χιλιάδες* που αφορούσε τα ζητήματα της ρωμαϊκής και της ελληνικής παιδείας, όπως τα έβλεπε ο Κάτων ο πρεσβύτερος (234-149), γίνεται αφορμή για την αυτοαναφορά του Τζέτζη στη διπλή καταγωγή του (η μητέρα του ήταν από τη Γεωργία), βλ. S. Xenophontos, «A living portrait of Cato. Self-fashioning and the Classical Past in John Tzetzes' Chiliads», *Estudios bizantinos* 2 (2014), 187-204· βλ. και Gautier, «La curieuse ascendance de Jean Tzetzes», 207-220. Για το χιούμορ του Τζέτζη βλ. Agapitos, «John Tzetzes and the Blemish Examiners», 24-26, 35-36.

από τον πρώτο, αποτελεί αντικείμενο διεξοδικής αφήγησης σε ξεχωριστό τμήμα της όγδοης Χιλιάδας.³² Οι συνθήκες διαβίωσης του Πλάτωνα και του Πυθαγόρα, που παρουσιάζεται στην επιστολή, σχολιάζονται και σε αντίστοιχο διακριτό τμήμα των Χιλιάδων. Η ανά ζεύγη παρουσίαση των προσώπων και στις Χιλιάδες διευκόλυνε την περιγραφή των σχέσεων της ελευθερίας, της συγγένειας, της πατρωνείας και της κολακείας, τις οποίες ο Τζέτζης επέλεξε αναδείξει με την αντίστιξη του Πλάτωνα, του Φίλιστου και του Φιλόξενου. Για αυτόν τον σκοπό ο Τζέτζης τοποθέτησε τον Φιλόξενο μαζί με τον Φίλιστο και συγκρότησε το τρίτο ζεύγος, στο οποίο επίσης αφιέρωσε ξεχωριστή ενότητα στις Χιλιάδες. Αυτά τα πολλαπλά επίπεδα σχέσεων αποτυπώνονται και στο εκτενές τμήμα της δέκατης Χιλιάδας (X.784-1003, Leone 414-420), που παρουσιάζει αναλυτικότερα όσα περιληπτικά αναφέρονται στην επιστολή σχετικά με τον Πλάτωνα και τις συγκυρίες, που καθόριζαν τους διαφορετικούς τύπους σχέσεων που αναπτύσσονταν στο πλαίσιο της πατρωνείας στη σικελική αυλή.³³

Ο Φιλόξενος ο Κυθήριος παρουσιάζεται τόσο στην επιστολή όσο και στις Χιλιάδες, μαζί με τον ιστορικό και πολιτικό Φίλιστο ως ανταγωνιστής του Πλάτωνα (ἀντισοφιστεύουσι), ώστε να προβληθούν οι ποικίλες συγκυρίες, που καθόριζαν τις διακυμάνσεις και τα όρια των σχέσεων ανάμεσα σε προστάτες και προστατευόμενους. Αυτή τη διαφοροποίηση ήθελε να τονίσει ο Τζέτζης και με την αναφορά στην εξ αγχιστείας συγγένεια του Φίλιστου με την οικογένεια του Διονυσίου, αλλά και με τη σύγκριση της καταγωγής και της κοινωνικής θέσης

32. *Περὶ τοῦ, μήπως, καθὰ φησὶ Πίνδαρος, κατὰ Σιμωνίδην τὴν μοῦσαν ἀργυρεάν ποιήσαιμεν καὶ οὐκέτι προκύρη τοῖς πένησιν σκη΄*, βλ. Ἰωάννου Γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου *Ἱστορίαι*, VIII.808-829 (Leone 327-328). Βλ. και παραπάνω σημ. 8.

33. Swift Riginos, *Platonica*, 86-92. Ο M. Griffin (*Olympiodorus. Life of Plato and On Plato*, 167-168) αναφέρει ότι στον *Βίο* του Πλάτωνα, που γράφτηκε από τον Ολυμπιόδωρο (500-564/70), κατηγορείται ο Αίλιος Αριστείδης ότι κακώς ανέφερε (Λόγος 46) ότι ταξίδεψε στη Σικελία, *Σικελικῆς τραπέζης χάριν*. Βλ. σχετικά πιο κάτω. Για τη διαβίωση του Πλάτωνα στη Σικελία βλ. και M. Trapp, «With All Due Respect to Plato. The Platonic Orations of Aelius Aristides», *Transactions of the American Philological Association* 150 (2020), 85-113.

του Φιλόξενου, ώστε να αναδείξει την «ανεξαρτησία» που απολάβανε ο σοφός Φιλόξενος, ὁ διθυραμβογράφος, ἦν γένει μὲν Κυθήριος, ἐλεύθερος δὲ φύσιν (X. 832-833, Leone 416). Η παραστατική απόδοση της αντίθεσης ανάμεσα στη συγγένεια, την καταγωγή και την ελευθερία, που παρέπεμπε σε διαφορετικές πτυχές εξάρτησης και πατρωνείας, ὅπως αναφέραμε στην αρχή, είχε πηγή ἐμπνευσης τον ἑπαινο που εἶχε αποδώσει στον Φιλόξενο ο Αἴλιος Αριστείδης, για την παρρησία των λόγων του και τη στάση του προς τον τύραννο Διονύσιο (ἐλευθέρως γράφων αὐτῷ). Η συγκεκριμένη στάση του Φιλόξενου ἀπέναντι στον Διονύσιο εἶχε υιοθετηθεῖ ἀπό τον Αἴλιο Αριστείδη για να χρησιμοποιηθεῖ ως ἐπιχείρημα για την ανασκευή των ἀπόψεων του Πλάτωνα σχετικά με τη ρητορική, κυρίως σε σχέση με ὅσα παραδίδονται για τις περιπέτειες που βίωσε ο αρχαῖος σοφός στην αὐλή των Συρακουσῶν και κατ' ἐπέκταση για τους δεσμούς που εἶχε αναπτύξει με τους ισχυροὺς προστάτες του:

καίτοι σὺ καὶ τῶν διθυραμβοποιῶν ἀξιοῖς καταγελαῖν ὡς πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ χαρίζεσθαι μόνον ὠρμημένων. Φιλόξενον μὲν τὸν Κυθήριον οὐ δυνηθεὶς αὐθις ὑφ' αὐτῷ λαβεῖν Διονύσιος, ἀλλ' οἰμῶζειν ἐκεῖνος ἐλευθέρως γράφων αὐτῷ, σοῦ δὲ γε δεύτερον καὶ τρις ἐγκρατῆς γενόμενος μετὰ τὰς πρώτας ἐκείνας διατριβάς.³⁴

Οι αποστροφές αυτές, που προέρχονται ἀπὸ την πραγματεία του Αἰλίου Αριστείδη *Πρὸς Πλάτωνα, ὑπὲρ τῶν τεττάρων* (Μιλτιάδης, Θεμιστοκλή, Περικλή και Κίμων), πρέπει να οδήγησαν τον Τζέτζη να τοποθετήσῃ τον Φιλόξενο πλάι στον Πλάτωνα με ὅρους ἀντίθεσης και ειρωνείας για ὅσα εἶχαν βιώσει οἱ ἴδιοι και ὅσα τους εἶχαν αποδώσει οἱ ομότεχοί τους σε εποχές μεταγενέστερες και πολύ διαφορετικές ἀπὸ τη δική τους. Η πλατωνική ἀμφισβήτηση της ρητορικής και η ἐξομολόγηση της με τη μαγειρική τέχνη στην ἐπιστολή εἶχε προσδώσει

34. Αἴλιος Αριστείδης, Λόγοι 46, *Πρὸς Πλάτωνα, ὑπὲρ τῶν τεττάρων λόγος*, εκδ. G. Dindorf, *Aristides*, Leipzig 1829, τόμ. 2, 309.5. Για την ἐπίδραση του Αἰλίου Αριστείδη στους μεταγενεστέρους του και ἐιδικότερα στους βυζαντινοὺς λογίους του 12ου αι. βλ. Λουκάκη, «*Τυμβορῶχοι καὶ σκυλευτῆς νεκρῶν*», 156. Βλ. και προηγούμενη σημείωση.

στοιχεία σάτιρας και σαρκασμού και πρόβαλε, υπό το πρίσμα αυτό, το πλέγμα των σχέσεων που παράγονται σε περιβάλλοντα εξουσίας. Αυτήν την προσδοκία εξυπηρετούσε η υπαινικτική, αλληγορική και ανατρεπτική περιγραφή στην επιστολή της υπερβολικά πλούσιας τραπεζας, που απολάμβανε ο Πλάτων, αλλά κυρίως η αναφορά στις Χιλιάδες ότι ο αρχαίος σοφός είχε διδαχθεί τη μαγειρική τέχνη από τους καλύτερους γαστρονόμους της Σικελίας. Τα παράδοξα αυτά σχήματα παρέπεμπαν απευθείας στον παραλληλισμό ρητορικής και κολακείας και στον ορισμό της ρητορικής ως γλωσσικής επιτήδευσης-επιτηδεύματος, σύμφωνα με τις σχετικές διατυπώσεις των πλατωνικών έργων, που την παραλλήλιζαν με την τέχνη της *ὄψοποιίας*.³⁵

Η σύγκριση του Φιλόξενου με τον Πλάτωνα υπηρετούσε μια τεχνική αιφνιδιασμού του παραλήπτη της επιστολής, ένα γνωστό ρητορικό μέσο, ώστε να ενισχυθούν οι υπαινιγμοί και οι κωμικές πλευρές των βιωμάτων που επεφύλασσαν διάφορες συγκυρίες στους ομόδειπνους των τυράννων. Η εικόνα του πλούσιου τραπεζίου και ο χαρακτηρισμός του Πλάτωνα ως γαστρονόμου, κατόχου της *ὄψοαρτυκτικῆς* τέχνης, όπως συνήθως αποκαλούσαν οι Βυζαντινοί την *ὄψοποιία*, αποτελούσαν αναγωγές στο έργο του *Συμπόσιου*, αλλά και σε πολύ γνωστό απόσπασμα από τον *Γοργία*, όπως ονομάστηκε ο πλατωνικός διάλογος από τον ρήτορα, που καταγόταν από τους Λεοντίους της Σικελίας (περί το 483-Θεσσαλία, περί το 375). Στον διάλογο αυτό, στον οποίο ο Σωκράτης συνομιλεί με σοφιστές και άλλους προσκεκλημένους σε ένα δείπνο, με θέμα την ανωτερότητα της φιλοσοφίας έναντι της ρητορικής και των τεχνών, γίνεται λόγος για το σύγγραμμα περί σικελικής μαγειρικής του Μίθαικου (*ὁ τὴν ὄψοποιίαν συγγεγραφώς τὴν Σικελικὴν*, *Γοργίας* 518b).

Η αναφορά στον Μίθαικο επαναλαμβάνεται, ανάμεσα σε πλήθος αντίστοιχες καταχωρίσεις για τη σικελική γαστρονομία, που είχε λημ-

35. Ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ὢν τῶν περιδεξίων / ἐκ τραπεζῶν Σικελικῶν ὄψων παραβροτάτων, / ἐκ τῶν συγγραμμένων δε τούτων ὄψοποιίας / ἦσαν δοκῶ δ' ὁ Σάραμβος ὁμοῦ καὶ Θεαρίων / καὶ τινες ἄλλοι σὺν αὐτοῖς, ἐξ ὧν μαθὼν ἐκείνος / καὶ τὴν ὄψοαρτύουσαν ἐξηκριβώκει τέχνην, βλ. Ἰωάννου Γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου Ἱστορία, VIII.807-810 (Leone 327).

ματογραφήσει από παλαιότερα κείμενα ο Αθήναιος.³⁶ Ο Τζέτζης, έχοντας υπόψη του και τη διαχρονική εκτίμηση στη σικελική γαστρονομία, όπως δείχνει και η αναφορά του Αθήναιου, επιχειρούσε να μεταφέρει όσα είχε ισχυριστεί ο Σωκράτης στον Γοργία, για την κολακεία και τη ρητορική τέχνη, χωρίς να αποδέχεται την υποβάθμισή της σε πρακτική δραστηριότητα, που, για τον Σωκράτη, όπως και άλλες ενασχολήσεις (π.χ. η κομμωτική), υποκαθιστούσαν την κοπιώδη εκγύμναση του σώματος, την υγιεινή και την ιατρική (*Γοργίας ἢ περὶ ῥητορικῆς ἀνατρεπτικὸς* 462e, 467a).³⁷

Η διαδεδομένη, όπως φαίνεται, κριτική στην άποψη του Πλάτωνα για τη μαγειρική, που είχε κατ' αρχάς διατυπωθεί για να δείξει την υποδεέστερη θέση της ρητορικής, λόγω της κολακείας και είχε συνδεθεί με τη σικελική γαστρονομική («λογοτεχνία»), δεν είχε καθόλου μειώσει την εκτίμηση στην εξεζητημένη μαγειρική και τη συμβολή της στο ευ ζην, όπως δείχνει η αύξηση των σχετικών σχολίων σε ρητορικούς λόγους και λογοτεχνικά κείμενα της μέσης βυζαντινής εποχής.³⁸ Προφανώς, στα έργα του Τζέτζη απηχείται η μετέπειτα υποδοχή αυτής της θεώρησης του Πλάτωνα αλλά και οι επιδράσεις που άσκησε το έργο του *Συμπόσιον* στα έργα της δεύτερης σοφιστικής, που γράφτηκαν ως διασκευές συμποτικών συνευρέσεων ή ασχολήθηκαν με διάφορες θεωρητικές έννοιες γύρω από τον συμποτικό λόγο, όπως δείχνει η εμφάνιση των όρων *δειπνολογία*, *δειπνοσοφιστής*, *λογόδειπνον*.³⁹

36. *Ἀθήναιον Δειπνοσοφισταὶ Γ'*, 78e, εκδ. G. Kaibel, *Athenaei Naucraticae deipnosophistarum libri XV*, Libri I-V, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1887 (Stuttgart 1985), τόμ. 1, 258.7-8.

37. Για τις απόψεις αυτές βλ. F. Notario, «Plato's Political Cuisine. Commensality, Food and Politics in the Platonic Thought», *Ágora. Estudios Clásicos em Debate* 17 (2015), 123-158. Βλ και πιο πάνω σημ. 12.

38. Μ. Λεοντσίνη, «Οικόσιτα, ωδικά και εξωτικά πτηνά. Αισθητική πρόσληψη και χρηστικές όψεις (7ος-11ος αι.)», στο Η. Αναγνωστάκης - Τ. Γ. Κόλιας - Ε. Παπαδοπούλου, επιμ., *Ζωά και περιβάλλον στο Βυζάντιο (7ος-12ος αι.)*, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Διεθνή Συμπόσια 21, Αθήνα 2011, 312-317. Βλ. και παραπάνω σημ. 22, 24, 33 και 35.

39. Αναλυτικότερα βλ. L. Romeri, *Philosophes entre mots et mets. Plutarque, Lucien, Athénée autour de la table de Platon*, Grenoble 2002, 104-106, 119-120, 186-189, 253-267· J. König, *Saints and Symposiasts. The Literature of Food and*

Η αναφορά στην πλούσια τράπεζα που απολάμβανε ο Πλάτων ήταν, πάνω από όλα, μια σκωπτική παραπομπή σε όσα είχαν διαμειφθεί στον Γοργία για το μαγειρικό σύγγραμμα του σικελού Μίθαικου, αλλά και σε όσα είχαν γραφτεί στο πέρασμα του χρόνου για τη ρητορική ως δεξιότητα που υπηρέτούσε την κολακεία, που ο Τζέτζης έβλεπε ως αναγκαιότητα σε ένα περιβάλλον τυραννικής εξουσίας, όπως η αυλή των Συρακουσών. Είναι σημαντικό να σημειωθεί επίσης ότι σε σύγχρονα του Τζέτζη έργα οι όροι *τυραννικός* και *τυραννέω/ῶ* αποδίδονται στην παρασκευή σύνθετων και περίτεχνων γαστρονομικών παρασκευών, που έφταναν σε υπερβολές, όπως και η πολυτελής τράπεζα στην αυλή του Διονυσίου, και ορισμένες φορές παρέπεμπαν και σε γαστρονομικές συνήθειες λαών εκτός του Βυζαντίου ή ακόμη και στις εστιάσεις με ειδωλόθυτα που ανήκαν στο παρωχημένο παγανιστικό παρελθόν.⁴⁰

Το στοιχείο της πλούσιας τράπεζας, την οποία απολάμβανε ο Πλάτων στην επιστολή του Τζέτζη απηχούσε την επικρατούσα διάθεση για τις αναφορές στην πολυτέλεια και την υπερβολή και μπορούσε εύκολα να κάνει καλύτερα κατανοητή τη λειτουργία της κολακείας ανά-

the Symposium in Greco-Roman and Early Christian Culture, Greek culture in the Roman world, Cambridge - New York 2012, 34-41, 134-142.

40. Ο όρος *τύραννος* χρησιμοποιούνται με αυτό το πνεύμα στον σατιρικό διάλογο *Τιμαρίων*, 21.71.607. Ο Dalby θεωρεί ότι τον 12ο αι. οι σχετικές αναφορές παρέπεμπαν σε συνήθειες λαών εκτός της βυζαντινής επικράτειας, όπως και η ίδια η τυραννία ως καθεστώς (*Siren Feasts*, 198, 265· *Σειρήνια δείπνα*, 339, 467). Βλ. και Α. Kaldellis, «The Timarion. Toward a Literary Interpretation», στο P. Odorico επιμ., *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat*, Paris 2012, 275-288· Papaioannou, «Rhetoric and the Philosopher in Byzantium», 171-191· Cameron, *Arguing it out*, 38-42, 92-95. Για τη φιλοσοφική-θρησκευτική παράδοση σχετικά με την αποφυγή της κρεοφαγίας, την οποία δεν απέκλειε η διαιτητική ιατρική βλ. Β. Caseau, *Nourritures terrestres, nourritures célestes. La culture alimentaire à Byzance*, Paris 2015, 165-166· Μ. Λεοντσίνη, «Διατροφικές συνήθειες και υγεία. Παρατηρήσεις για τη διατροφή με ζωικά λίπη στις βυζαντινές διαιτητικές πραγματείες (7ος-12ος αι.)», στο Κ. Γαρδίκια - Κ. Νικολάου επιμ., *Ίατρική θεραπεία ἔστι μὲν πον καὶ σώματος, ἔστι δ' ἄρα καὶ ψυχῆς. Ὀψεις της Ιατρικής στο Βυζάντιο*, Ημερίδα 14 Δεκεμβρίου 2018, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2021, 56-60.

μεσα σε ομοτράπεζους. Οι αποστάσεις που τηρούσε ο Τζέτζης απέναντι σε αυτή την τακτική φαίνεται στο απόσπασμα των *Χιλιάδων*, στο οποίο ο Φιλόξενος γίνεται εναλλακτικό προσωπείο του Τζέτζη:

θωπεῦσαι ἀνεχόμενος οὐδόλως τε ἐκεῖνον, / πάλιν με ἀπαγάγετε, εἶ-
πεν, εἰς λατομίας. / Ἐγὼ καὶ Τζέτζης οὐδαμῶς ἠσκήσαμεν θωπειαν./
Ὁ Πλάτων δὲ καὶ σύμπαντες ἔρχονται πλοιαρίῳ. / Ὑπὸ Φιλίστου Πλά-
των τε καὶ Φιλοξένου τοῦδε / ἤττ᾽ αὐτο, δεύτερα πολὺ φέρων Διονυσίῳ
(*Χιλιάς* X.849-851, Leone 417).

Για τον Τζέτζη η στάση του Φιλόξενου στην αυλή του Διονυσίου υπαινισσόταν μια άλλη εκδοχή της σχέσης πάτρονα και προστατευόμενου αλλά και μια άλλη αντίληψη για την αισθητική των απολαύσεων, καθώς η τρυφή διαβίωση και η υψηλού επιπέδου γαστρονομία αντιστοιχούσαν μεταφορικά στη ρητορική επιτήδευση. Ο Αθήναιος αναφέρεται συγκεκριμένα στο πάθος του Φιλόξενου για τη μαγειρική (*ὁ Κυθήριος ποιητής, περιπαθὴς ὦν τοῖς ὄψοις*).⁴¹ Γνωρίζουμε όμως ότι η έννοια του πάθους αποδιδόταν και στους ρήτορες, οι λόγοι των οποίων είχαν σκοπό να διεγείρουν συναισθήματα και συγκινήσεις. Σε αντίθεση με την εικόνα της πλούσιας τράπεζας με τα κρεατικά, που ανέφερε στην επιστολή του ο Τζέτζης για τον Πλάτωνα, όσα αποσπάσματα έχουν σωθεί από το *Δείπνον*, δείχνουν υπερβολική εκλέπτυνση, καλούς τρόπους και αναγνώριση και απόλαυση της υψηλής γαστρονομίας, που, όπως αναφέρθηκε, είχαν καταστεί χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Φιλόξενου.⁴² Αν και απύσα η αναφορά στην επιστολή του Τζέτζη για την εξεζητημένη και πολύπλοκη μαγειρική του Φιλόξενου υπονοείται, θεωρούμε, μέσω της υπερβολικής εικόνας του τραπέζιού με τα κρεατικά, που απολάμβανε ο Πλάτων. Ο Τζέτζης γνώριζε από τον Αθήναιο, ίσως και από άλλα κείμενα, ότι ο Φιλόξενος φημιζόταν για τη γλωσσική δεινότητά του και τις υψηλές προσδοκίες, που οι διθύραμβοί του έθεταν για το φαγητό και το ευ

41. *Ἀθήναιον Δειπνοσοφισταὶ* A', 9e-13a, εκδ. G. Kaibel, *Athenaei Naucraticae deipnosophistarum libri XV*, τόμ. 1, 11.10-14.9.

42. Dalby, *Siren Feasts*, 114-118 (= *Σειρήνια δείπνα*, 216-221). Wilkins, *The Boastful Chef*, 317, 332, 342-350.

ζην.⁴³ Τα στοιχεία αυτά, που περιλαμβάνουν πολλά επίπεδα ανάγνωσης, ορισμένα από τα οποία επιχειρήσαμε να αναδείξουμε εδώ, αποτέλεσαν την πρόκληση για να αναπτύξει ο Τζέτζης κωμικά ένα θέμα, το οποίο βρισκόταν ανάμεσα στα ζητήματα αιχμής της εποχής του. Η πλαισίωση της παρουσίασης των προσώπων με κωμικά και σατιρικά ευφυολογήματα επιχείρησε να δείξει τις ασταθείς και κυμαινόμενες συνθήκες επιβίωσης των λογίων, που, αν και θα έπρεπε, δεν μπορούσε να εξασφαλίζεται πάντοτε με την εργασία, τη συγγραφή και τη διδασκαλία, αλλά και την υπαγωγή στην προστασία ενός καλού πάτρωνα.

Η λογοτεχνική εικόνα του Πλάτωνα ως ομοτράπεζου του τυράννου προσέφερε στον Τζέτζη ιδανική ευκαιρία για να κάνει επίδειξη της λεξιλογικής του δεινότητας, παίζοντας με τις έννοιες της τροφής, της διατροφής και του δείπνου και εκμεταλλευόμενος παράλληλα και τις συμβολικές προεκτάσεις τους στη λογοτεχνία και τη ρητορική. Η εικόνα αυτή δημιούργησε μια ευφάνταστη σύγκριση ανάμεσα στο πλούσιο τραπέζι του Πλάτωνα και στο γαστρονομικό οίστρο του Φιλόξενου και μάλλον θα προκαλούσε θυμηδία και άλλες ιλαρές αντιδράσεις στους αναγνώστες της επιστολής και των *Χιλιάδων*. Η σύναξη γύρω από ένα τραπέζι αποτελούσε εξάλλου, ιδανική ευκαιρία για να παρουσιαστεί σατιρικά το θέμα της παρασιτικής διαβίωσης των φιλοσόφων και των ρητόρων πλάι σε ισχυρά πολιτικά πρόσωπα και να παρουσιαστεί η κολακεία ως καταχρηστική πλευρά της ρητορικής τέχνης.⁴⁴ Το πλούσιο τραπέζι αποτελούσε το ακραίο σημείο του άξονα που διατρέχει την επιστολή, στον αντίποδα του οποίου ο Τζέτζης τοποθετούσε τον θάνατο από ασιλία, ενώ, σε ενδιάμεση θέση κατέτασσε τη διεκδίκηση της ανταμοιβής για όσα προσέφεραν οι λόγιοι με την πνευματική τους εργασία.

Οι δημιουργικές προσαρμογές της σχέσης πατρώνων και λογίων στην επιστολή, μολονότι δεν ξεπερνούσαν τα όρια της ρητορικής τυ-

43. A. Ford, «The Poetics of Dithyramb», στο B. Kowalzig - P. Wilson, επιμ., *Dithyramb in Context*, Oxford 2013, 313-331 (εδώ 320).

44. A. Pizzone, «Toward a Byzantine Theory of the Comic», στο D. Cairns - M. Alexiou, επιμ., *Greek Laughter and Tears. Antiquity and After*, Edinburgh 2017, 149-151.

ποποίησης και προσάρμοζαν τα χαρακτηριστικά τους στα πρότυπα της δεύτερης σοφιστικής, δείχνουν ωστόσο ότι το πνευματικό, κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι της εποχής του Τζέτζη είχε επηρεάσει το διεισδυτικό βλέμμα του. Η σάτιρα, ο σαρκασμός και η ειρωνεία προκαλούσαν αντιδράσεις και συναισθήματα, όπως η ευθυμία και η δυσθυμία. Ταυτόχρονα όμως λειτουργούσαν και ως μέσα, που επέτρεπαν στον Τζέτζη να προσαρμόσει τα απαιτούμενα σχήματα στον ρητορικό του λόγο και να μεταφέρει, με αφορμή την αρχαιογνωστική παράδοση για τον Πλάτωνα και τον Φιλόξενο τον Κυθήριο, τα στοιχεία εκείνα που ο ίδιος έκρινε ότι άρμοζαν στην ατομικότητά του. Μέσω των τεχνικών του ρητορικού λόγου και των παράδοξων συσχετισμών των προσώπων, με επίκεντρο την «ελεύθερη» στάση του διθυραμβοποιού Φιλόξενου από τα Κύθηρα, τοποθετούσε τον εαυτό του στις αντικρουόμενες καταστάσεις που κατ' αναλογία αντιστοιχούσαν στο γίγνεσθαι της εποχής του.